

INTRODUCCIÓ

GESTACIÓ, HISTÒRIA, CONTINGUT I FORMES D'AQUEST DICCIONARI

1. UNA PREPARACIÓ LABORIOSA

Certament, l'anunciada aparició del DICCIONARI DE LA LLENGUA CATALANA que el lector té a les mans ha suscitat en els darrers temps una expectació poc corrent en obres d'aquesta naturalesa. Beneïda expectació! Probablement són també nombrosos els lectors que s'han pres la seva publicació com una novetat remarcable. Malgrat aquell capteniment i aquesta convicció (tots dos, factors extremament positius en la marxa, ensems feixuga i estimulants, vers la normalització de la llengua i de la cultura catalanes), en rigor aquest llibre no és sinó una fase —la fase actual— del diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans. No és exagerat d'afirmar que el corpus lexicogràfic d'aquest és en curs d'elaboració des de 1911, i que és una realitat com a llibre des de 1932. D'ací que, pel que fa a la seva realitat d'avui, el puguem presentar com una nova etapa d'un procés que ja ve de lluny; així ho raonarem. Haig de dir, d'entrada, que ara parlo com a lingüista i com a membre de l'Institut. Per tant, em situo al marge de qüestions jurídiques i legals, absolutament respectables i considerades acuradament per les instàncies corresponents, les quals, d'altra banda, no faran sinó confirmar que el corpus al·ludit és activitat essencial de l'Institut d'Estudis Catalans i dels seus membres.

Creat l'Institut l'any 1907, de primer amb les figures més rellevants en la recerca del moment, que eren sobretot historiadors, la necessitat d'acomplir les funcions que li eren encarregades per dictat fundacional aconsellà ben aviat d'eixamplar-ne el camp temàtic. Així, el 1911 l'Institut quedà estructurat en tres seccions: la Històrico-arqueològica (que n'era el nucli primitiu), la de Ciències i la Filològica. Aquesta composició fou mantinguda fins al 1968 (any de la nova Secció de Filosofia i Ciències Socials) i fins al 1989 (amb la partició de la Secció de Ciències en dues: la de Ciències Biològiques i la de Ciències i Tecnologia). Cinc seccions constitueixen avui, doncs, l'Institut d'Estudis Catalans.

Ultra les tasques de recerca que li corresponien en el seu camp (en paral·lelisme amb les de les altres seccions), a la Secció Filològica li fou atribuïda, de més a més, una comesa específica d'importància enorme (de la qual avui continua tenint la responsabilitat): la codificació de la llengua i el seguiment de la seva normalització. Com és sabut, aleshores aquella estava per fer i aquesta es feia bon xic a la bona de Déu i d'una manera intuïtiva. La nova secció s'havia de vertebrar, doncs, entorn d'un nucli preparat (capaç de portar a cap la tasca des d'un punt de vista tècnic) i circumspecte (capaç d'escometre'n els delicats aspectes polítics). Bé que les perspectives no eren gaire encoratjadores (com ho veurem tot seguit), per sort hom hi comptà, del primer moment ençà, amb Pompeu Fabra, que no debades un dia seria anomenat el «seny ordenador» de la llengua. Dins la magnitud i la urgència de les realitzacions que tothom n'esperava, la Secció establí un ordre lògic d'acompliment, que podem concretar en les tres fites crucials: l'ortografia (1913 i 1917), la gramàtica (1918) i el diccionari (1932). La llarga

espera de la publicació d'aquest darrer fou en part compensada per un decenni de les *Converses filològiques* (1919-1929) de mestre Fabra, en les quals els aspectes de vocabulari ocupaven la part més important del contingut.

Heus ací, doncs, el pla de la reforma que, concebuda i acomplerta sobretot per Fabra, fou íntegrament assumida per l'Institut. Vegem-ho, com a mostra, en les *Normes ortogràfiques* (1913), que n'iniciaven la primera etapa. Malgrat que ningú no ignorava que Fabra n'havia estat l'artífex, no hi constava el seu nom i el text apareixia simplement sota la responsabilitat (tècnica i política) de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquesta etapa restà consumada amb el *Diccionari ortogràfic* (1917), també editat per l'Institut, però ja explícitament signat per Fabra, que hi afinava la matèria amb agudesa.

Anem, però, als treballs d'elaboració del diccionari. No es pot negar que existien uns precedents relativament notables, que en qualsevol cas havien d'ésser presos en consideració. Recordem els següents treballs lexicogràfics: 1) per al Principat, de Fèlix Amat (1803-1805) i de Pere Labèrnia (1839-1840); 2) per al País Valencià, de Josep Escrig (1851) i de Joaquim Martí i Gadea (1891), i 3) per a les Illes Balears, d'Antoni Febrer i Cardona (inèdit, primer terç del segle XIX) i de Joan Josep Amengual (1841-1878). Entre d'altres, és clar.

Nogensmenys, per diverses raons, especialment perquè tot estava per fer, hom jutjà que, en principi, valia la pena de procedir d'una manera nova, independent respecte als mètodes i exhaustiva respecte als continguts (i sense que això significués que es prescindia d'aquells precedents). Així, la Secció Filològica decidí, arran mateix de la seva creació, de desplegar la seva activitat en tres direccions: el lèxic de la llengua antiga, els parlars dialectals moderns i el diccionari de la llengua comuna. Per una banda, aquest darrer, al capdavant el que més podia interessar el poble culte no especialista, pressuposava de disposar dels materials aplegats en les altres dues direccions, que n'havien d'ésser pilars indefectibles. Per l'altra, es comprèn que l'aplec de dades històriques i dialectals, si es volia fer bé, amb dades de primera mà, requeria un equip d'experts que, durant fructíferes anyades, s'hi dediquessin a temps complet. Calia combinar un treball laboriós i un ritme viu. I ací començaven les dificultats.

D'entrada, la mateixa composició de la flamant Secció Filològica (que responia endemés a un concepte lat i justificat de l'adjectiu que li donava el nom) no es prestava gaire que les feines que ella mateixa s'atribuïa es fessin com esqueia. Dels set membres que en constituïen la primera fornada, només dos eren lingüistes: Antoni M. Alcover i Pompeu Fabra. Tots dos s'havien encontrat al Primer Congrés Internacional de la Llengua catalana (1906) defensant-hi posicions oposades; tots dos tenien maneres d'ésser i de procedir que els separaven tant com les posicions sobre la llengua. Això no era de bon auguri. De la resta, Josep Carner (que havia d'ésser el gran assessor de Fabra amb vista a l'aplicació de la reforma a la llengua literària) no hi adobava res, amb les seves ironies respecte a Alcover. Joan Maragall (que havia col·laborat amb entusiasme en el Congrés de 1906) moria pocs mesos després de la creació de la Secció. Àngel Guimerà, en la davallada, ja no vivia sinó del passat (en el qual, d'altra banda, ja no havia sintonitzat amb L'Avenç ni amb les seves propostes per a una nova normativa) i pràcticament no assistia a les reunions. Frederic Clascar (biblista) i Lluís Segalà (hel·lenista) hi asseguraven la presència de la cultura clàssica, que l'Institut sempre ha volgut tenir representada. Aquest era, en els seus inicis, el panorama que oferia la Secció Filològica. Afegim-hi que Alcover trencà estrepitosament amb l'Institut el 1918;

se n'endua la famosa calaixera a Mallorca i hi creava un clima de malestar respecte a la reforma lingüística. Pel que fa a les noves incorporacions (i sense passar més ençà dels anys vint, que és quan es completa la primera etapa de l'obra lexicogràfica de l'Institut, de què parlo ara), hi trobem: Lluís Nicolau d'Olwer (nomenat el 1917), sobretot historiador i hel·lenista, i Jaume Bofill i Mates i Joaquim Ruyra (nomenats ambdós el 1918), l'un i l'altre escriptors molt preocupats per la llengua, encara que des d'angles diferents.

Calia ésser realista. Sense trigar, l'any 1912 foren creades les Oficines Lexicogràfiques (que reberen sanció formal el 1914). Deixant de banda l'escassetat d'especialistes al si de la Secció Filològica, aquestes Oficines tampoc no mancaven de justificació objectiva: estaven destinades a fornir-li dades i elaboracions perquè els projectes lexicogràfics de l'Institut poguessin esdevenir una realitat digna. Durant una dotzena llarga d'anys, hi col·laboraren assíduament Pere Barnils, Antoni Griera i Manuel de Montoliu. (A la fi del decenni 1920-1930 hi entraren Ramon Aramon i Serra, Josep M. Casas Homs i Joan Coromines; però hem de tornar als començos de la Secció.) Encara caldria afegir-hi d'altres professionals, encarregats de comeses particulars. Tothom hi dedicava un horari establert. Pompeu Fabra, que n'era el director, marcava les directrius de la replega de materials, en supervisava els resultats i feia el seguiment de les elaboracions parcials. Potser atenia menys a certes qüestions personals, les quals no deixarien d'ésser nocives un dia a l'activitat col·lectiva de les Oficines.

Estretament vinculat a aquest fi, per més que apuntant ensems a d'altres objectius, la Secció publicà el *Butlletí de Dialectologia Catalana* (BDC) (1913-1937), on apareixien abundosos vocabularis especialitzats i on, sota la rúbrica de «Crònica», hom donava compte periòdicament de l'estat dels treballs de la Secció i de les Oficines Lexicogràfiques. Hi trobem els noms dels col·laboradors dins els confins de la llengua, llurs aportacions, les respostes al qüestionari que havien d'ésser la base del «Diccionari dels dialectes catalans». A l'Arxiu de l'Institut se'n conserven alguns plecs, que han sobreviscut a tantes maltempsades i que donen testimoni de l'activitat de les Oficines. La veritat, però, és que tots aquests materials eren més aviat esquistats i que, malgrat les mesures preses, les realitzacions restaven molt al dessota de les previsions (i de les necessitats). Prou que el mateix Alcover se'n mofava, quan, reintegrat a Palma de Mallorca, comparava, a les pàgines del butlletí del seu diccionari, les quantitats de fitxes que ell rebia (molt copioses) amb les que declaraven de rebre els seus excol·legues de Barcelona (incomparablement menys abundants). Només ho recordo perquè tals constatacions no deixaven d'ésser una prova, ni que sigui *per negationem*, que a l'Institut es treballava, per més que els resultats, per diverses raons (com la naturalesa de la feina, un desenvolupament burocratitzat, el tarannà de les persones, etc.), no fossin els que haurien convingut als projectes inicials.

Comptat i debatut, entre els anys 1912 i 1914 la Secció Filològica s'havia llançat a una empresa de gran envergadura en el camp de la lexicografia catalana. Quina n'era la situació deu anys més tard? Examinem-ho en cada una de les tres direccions que, com hem vist, hi havien estat preses en consideració.

1) La llengua antiga. La crònica publicada al BDC, vol. XI (1922), anuncia, com a realitzat, el buidat dels textos de català antic publicats fins aleshores. Ni que l'operació no s'hagués dut a terme completament, entre això i l'edició en curs del *Diccionari*

Aguiló, a cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu (8 volums, Barcelona, 1914-1934), l'elaboració del diccionari històric de la llengua ja seria factible.

2) En canvi, les notícies que podem espigolar al BDC sobre l'anomenat «Diccionari dels dialectes catalans» són força imprecises. Hom podia comptar, d'antuvi, amb una sèrie de vocabularis (comarcals, d'oficis, etc.) que el mateix BDC anava acollint. Segonament, amb les cèdules de mots dialectals trameses pels col·laboradors forans que, des de qualsevol indret del domini lingüístic, havien emplenat els qüestionaris corresponents. Per fi, hi figuren abundoses referències a la preparació de l'*Atlas lingüístic* (del qual tothom sabia que forniria informacions considerables al futur diccionari), ja a partir de 1916 (BDC, vol. IV). El lector del BDC té la impressió que, tot i existir un bon arrelplec de dades, pel que fos, llur canalització cap a un diccionari organitzat encara era una possibilitat remota. Per cert, amb aquests materials Antoni Griera publicà pel seu compte el *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya* (14 volums, Barcelona, 1935-1947), amb un resultat ben mediocre. Griera, que havia estat membre adjunt de l'Institut entre 1921 i 1928, deixà de pertànyer-hi a tots els efectes el 1932.

3) Encara més imprecises són les clarícies que ens dóna el BDC respecte al diccionari de la llengua comuna. Del primer moment ençà (BDC, vol. I, 1913), s'hi parla del «diccionari general», i s'hi dóna la llista dels «col·laboradors actuals» (els quals, però, diríeu que són més aviat els que fornien dades per a l'altre diccionari, el dels «dialectes catalans»). El lector hi troba més detalls sobre aquell que sobre aquest, però les informacions d'ambdós s'encavallen, fins al punt que hom anuncia l'acabament gairebé simultani de les enquestes per a tots dos diccionaris: el dels «dialectes catalans» (el 1925) i el «general» (el 1926). Afegim-hi que ens sorprèn de llegir, a la mateixa època (1923, notícia literalment reproduïda el 1925), la propera publicació d'un altre diccionari, ara de la «llengua literària», del qual no s'havia dit res fins aleshores. Ben mirat, l'execució d'un diccionari general (s'anomenés com s'anomenés) era la tasca més urgent de la reforma de la llengua, la que s'esperava impacientment en els medis interessats de la societat catalanoparlant, la que havia de completar la codificació ortogràfica (1913) i gramatical (1918). Nogensmenys, com hem dit, l'elaboració d'aquest diccionari no era possible, en rigor, sense consultar si més no els materials dels altres dos (sobre la llengua antiga i sobre els parlars dialectals). I, tal com estaven les coses, la consulta no devia ésser fàcil, potser ni era faedora.

Per tant, pels volts de l'any 1923, bé que a l'Institut d'Estudis Catalans s'hagués treballat força en les línies fixades deu anys abans per la Secció Filològica amb vista al diccionari de la llengua, el projecte encara distava de tornar-se una realitat tangible.

2. LA SEGONA ETAPA: EL DICCIONARI GENERAL DE POMPEU FABRA (1932)

Per acabar-ho d'adobar, amb l'adveniment de la dictadura de 1923, que tot seguit es mostrà adversa a la cultura catalana i posà dificultats al desenvolupament normal de les activitats de l'Institut, les coses es complicaren i les esperances de veure acabat el diccionari en un futur immediat s'afebliren, això si no s'esvaïen del tot. Recordem que, al capdavall, l'Institut es trobava estretament vinculat a la Diputació de Barcelona. Així,

no és estrany que les Oficines Lexicogràfiques restessin afectades per la nova situació política. Afegim-hi, part de dins, determinats problemes d'entesa humana, que malejaven el clima sa que s'hi havia respirat des dels inicis i que ni Fabra no sabia gaire com escometre. En suma, dificultats de tota mena s'abatien damunt el dissortat projecte de diccionari. En canvi, és cert que, de fora estant, el reclamaven imperiosament la situació de la llengua i la puixança de la normalització.

La Secció Filològica no podia romandre indiferent a la situació advinguda. El mateix Pompeu Fabra, que durant els deu anys d'assaigs i provatures havia anat reflexionant sobre necessitats i possibilitats, pensava que tant calia renunciar al gran projecte com satisfer els vius desigs de la societat. Tothom hi estava d'acord. Fabra ho explicaria amb claredat (en sortir l'esperat diccionari a la llum pública): «Fou llavors que els nostres col·legues de la Secció Filològica cregueren que era convenient d'emprendre la confecció d'un diccionari general de la llengua catalana de l'extensió i de les característiques del present, el qual atenués els inconvenients de la manca del diccionari en preparació, tot el temps que aquest hauria de tardar encara a poder publicar-se. La confecció d'aquell diccionari general ens fou encomanada. No calia sinó que continuéssim la tasca a nosaltres assignada dins les tasques de confecció del diccionari de l'Institut, que consistia en la redacció dels articles en vista dels materials aplegats i prèviament classificats» (del pròleg de l'edició de 1932). No hi ha dubte: aquest diccionari era —continuava essent— el que l'Institut tenia projectat des de la creació de la Secció Filològica. Ens consta que aquesta, atès que la decisió d'accelerar la tasca de redacció exigiria de Fabra una major dedicació, no fou aliena a la concessió d'un ajut de Francesc Cambó que li permeté de dedicar-se de ple a la tasca que li havia estat confiada (i que així pogué acomplir en sis anys). Canalitzada aquesta contribució, Pompeu Fabra veié augmentar-se els seus emoluments dins l'Institut. Res no ho diu tan clarament com les ratlles amb què ell mateix acabava el pròleg esmentat. «No podem menys, ací, que expressar al senyor Cambó la nostra gratitud i la de tots els nostres col·legues. També havem de regradir els nostres companys de Secció, al consell dels quals havem recorregut constantment, i així mateix tots els qui, amb llurs clarícies i suggeriments, ens han estalviat força vegades d'incórrer en errors i omissions».

Aleshores la idea de la Secció Filològica era de preparar el futur diccionari de l'Institut, tot separant-ne els materials en dues llistes alfabètiques diferents: l'una contindria els mots emprats en l'ús corrent de la llengua; l'altra, els materials provinents de totes les fonts que haguessin fornit informació en els treballs de replega: mots antics avui obsolets o desapareguts, paraules de durada efímera, dialectalismes d'àmbit molt reduït, estrangerismes ocasionals i castellanismes i tot. El diccionari de 1932 es reduïa a la primera llista. Amb un mot gràfic que havia de fer fortuna, Fabra en digué que seria com el *canemàs* del futur diccionari de l'Institut.

Per si tot el que n'hem dit no proclamés d'una manera prou explícita que aquest era el diccionari de l'Institut, Fabra encara hi feia constar que, en redactar-lo, havia tingut presents els reculls lexicogràfics publicats (*Diccionari Aguiló*, *Butlletí de Dialectologia Catalana*, etc.) i els existents a les Oficines Lexicogràfiques (entre els quals, els elaborats per Manuel de Montoliu i Carles Riba, i les cèdules de botànica de Miquel de Garganta, a qui les havien demanades per indicació de Pius Font i Quer). De més a més, Fabra afegia que, en casos de dubte, havia dut la discussió sobre determinats mots a la Secció Filològica. Sempre ens trobem dins el món de l'Institut.

Arribat el moment de publicar aquest diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, Pompeu Fabra en lliurà l'original al seu amic Antoni Lòpez Llausàs, editor, que el 1924 havia fundat, amb dos altres socis, la Llibreria Catalònia (ensems llibreria i editorial). Aparentment es tractava d'una obra personal i publicada per una editorial privada. En tot cas, l'únic fil orientador per als lectors era que l'autor (Pompeu Fabra) hi era acreditat a la portada com a «Membre de l'Institut d'Estudis Catalans i Professor de Llengua catalana a la Universitat de Barcelona». Però debades hi cercàiem la més petita referència institucional. Des d'un punt de vista formal, l'Institut, on s'havia forjat el diccionari, romanía inexplicablement al marge d'un llibre que l'hauria hagut de reconèixer com a única raó de la seva existència. En canvi, giràveu full i, no menys inexplicablement, al pròleg us omplien de notícies sobre l'Institut i la seva contribució essencial a la realització de l'obra (informacions que acabem d'esmentar).

Inexplicablement? En la cultura catalana no és rar que es produeixin desenllaços imprevistos. I no cal pensar forçosament i únicament en el trasbals màxim de l'any 1939, per tal com cada situació històrica ha suscitat els seus afanys. En efecte, a una escala o altra, sovint topem amb situacions desconcertants, que només es justifiquen si examinem bé les circumstàncies que les rodegen. Abans dèiem que l'adveniment de la dictadura de 1923 havia estat un toc d'atenció als rengles de l'Institut. Tant ho fou, que la Secció Filològica, tot abandonant projectes encara més o menys nebulosos, havia decidit de precipitar la redacció del seu diccionari, en una versió útil per a l'home modern que recollís i fixés el vocabulari habitual de la llengua. La raó era palesa: si les coses havien d'anar mal dades per a la llengua i la cultura, almenys així la societat catalanoparlant disposaria aviat d'una eina tan indispensable com ho eren l'ortografia i la gramàtica. En tot cas, del diccionari exhaustiu, ja se'n tornaria a parlar quan s'escaigués.

En aquest clima de temença i de preocupació, el diccionari podia sortir menys malparat de qualsevol tripijoc si qui hi figurava com a autor (ni que fos el mateix Pompeu Fabra) era una persona física i si l'editor (Lòpez Llausàs o qualsevol altre) era una empresa comercial, que no pas si sortia com a diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans i publicat per aquest. Que entre ells dos tot s'havia decidit en un pacte amical sembla provar-ho que no hi hagué contracte d'edició. Lamentablement, aquests càlculs, naturals i obligats en plena dictadura (1923-1929), resultaven xocants el 1932 (any de l'aparició real del diccionari), és a dir, un any llarg després de proclamada la República i havent ja assolit Catalunya el seu Estatut d'autonomia.

Fos com fos, tothom en féu la lectura correcta. L'obra fou rebuda com el diccionari nacional de la llengua catalana. Per fi, després de l'ortografia (1913) i la gramàtica (1918), la nostra cultura assistia, amb el diccionari, a la compleció de la reforma de mestre Fabra. Potser sí que la presentació material del llibre podia suggerir a gent distreta que encara no teníem el diccionari formal de la llengua, per al qual, si hagués sorgit declaradament de la institució acadèmica, no hauria mancat una proclamació amb tots els honors. Tanmateix, gràcies als esforços de tots, l'aventura no havia sortit tan malament com s'hauria pogut témer.

Més, encara: si pensem en els plans de treball de la Secció Filològica de cap als anys 1912 a 1914 (cf. paràgraf 1), ens adonarem que la necessitat d'un diccionari històric quedava bastant satisfeta amb l'esmentat *Diccionari Aguiló* (1914-1934) i amb els materials antics i les propostes d'etimologies del *Diccionari català-valencià-balear*,

d'Alcover i Moll (1930-1962), aleshores ja en curs de publicació (el qual, en el segon volum, retornava a l'ortografia de l'Institut, per obra de Francesc de B. Moll). I, pel que fa al diccionari dels dialectes catalans, el mateix recull d'Alcover i Moll oferia un tresor ingent d'informacions aplegades de cap a cap del domini lingüístic. Per tant, amb el *Diccionari general* (1932) es completava la triple direcció dels projectes concebuts per la Secció vint anys abans. Pompeu Fabra no pogué veure acabada l'obra d'Alcover i Moll, però, pels contactes que Moll tenia amb l'Institut en els anys trenta, no li mancaven motius per a confiar en la seva qualitat i en la seva viabilitat.

En conclusió: a partir de 1932, la llengua catalana tenia el seu diccionari normatiu. La societat catalanoparlant, sempre maldant per la normalització idiomàtica, assolí així una conquesta efectiva, que li permetia de mirar amb confiança vers l'avenir. De fet, en aquella primavera esperançada de començos dels anys trenta, amb una autonomia aconseguida després de trenta anys d'expectació combativa, el diccionari de Fabra vingué a reblar el clau. Tothom li donà la benvinguda, i no solament en medis de cultura, sinó en totes les capes de la societat, i sense trigar esdevingué una obra popular. Tothom hi veia, com he dit, el coronament de la reforma lingüística; però, cosa més important encara, tothom el feia servir. De més a més, la seva publicació coincidí amb una època de popularitat de mestre Fabra, que rebé abundosos i diversos homenatges. Segurament el que més li plagué fou de constatar l'àmplia acollença que per totes bandes hom tributava al diccionari. No cal dir que l'Institut hi feia cor i se sentia orgullós de reconèixer-se'n la part més directament interessada.

Sort n'hi hagué, puix que, deixant de banda la satisfacció general i la utilitat concreta que provocava el faust esdeveniment, ningú no podia endevinar, en aquells moments, el tomb que els afers de la cultura catalana prendrien abans d'acabar el decenni ni el paper de far orientador que aquest simple diccionari representaria en la foscor del gran destret. Heus ací com, entre l'exultació per una realitat que encoratjava i la desconeixença d'un futur que seria atroç, s'acomplia allò que jo anomeno «la segona etapa».

3. LA TERCERA ETAPA: SEGONA EDICIÓ DEL DICCIONARI (1954) I REEDICIONS SUCCESSIVES

Sí, far orientador en la foscor. En efecte, el 1939 es produí la gran desfeta de la cultura catalana. Desaparegué tota manifestació pública, oral o escrita, de la llengua. Seria superflu de descriure ací un capítol de la nostra història que, per més que afecti de ple la matèria d'aquest diccionari, és prou conegut perquè ara hàgim d'entretenir-nos inventariant-ne els estralls. En el silenci de la cultura resistent, el diccionari es tornà una pedra preciosa del més alt valor. Els qui el conservaven o pogueren heure'n un exemplar (mentre n'hi hagué) eren uns privilegiats. La gent se'l passava de mà en mà. Sovint m'he demanat què hauria passat si la publicació del diccionari no hagués estat una realitat, com ho fou, abans de la Guerra Civil. Val més no pensar-hi, però no és difícil d'imaginar com se n'hauria ressentit el recobriment d'una llengua que, si fa prop de tres segles és de salut prou feble, ara es trobava en una situació de greu perill. Sortosament, «el Fabra» existia, i la seva vàlua s'acreixia dia rere dia. Exhaust, és a dir inassequible, aviat es convertí en un mite.

Tocant de peus a terra, s'imposava la necessitat de disposar d'exemplars d'aquest llibre tan cobejat. Però topàvem amb un obstacle no fàcil de superar: la censura. Com en tantes d'altres coses, també en aquest cas calgué esperar. Per fi, el 1954 sortia a la llum una segona edició del mític diccionari. El fet senyalava la tercera etapa en el conjunt de l'obra lexicogràfica de l'Institut d'Estudis Catalans. Una nova conquesta. Potser algú es demanarà per què subratllem així aquest episodi. Si només fos una simple nova edició, realment no hi insistiríem tant: al cap i a la fi, mirada des del punt de vista lexicogràfic, aquesta segona edició no aportava gaires novetats. En canvi, en la perspectiva de la vida de la llengua, la seva aparició tingué un valor polític innegable. Almenys des de quatre angles de visió: cívica, institucional, intrínsec i instrumental. Heus ací una petita glossa de cada aspecte.

D'antuï, el seu caire cívica. La cosa més important era que el diccionari havia tornat a sortir. Havíem franquejat, doncs, la muralla de la censura. I això calia mesurar-ho, no solament respecte al diccionari de l'Institut, sinó estenent-ho a totes les publicacions en llengua catalana. Totes aquestes se n'haurien de beneficiar considerablement, per tal com una obra d'alta consistència feia més forat en les malles de la censura que altres publicacions de significació menor.

Segonament, el seu valor institucional. Com és sabut, l'Institut d'Estudis Catalans menava, en aquells anys cinquanta, una vida de clandestinitat més o menys tolerada. La primera època, d'activitats privadíssimes, havia estat superada, però l'Institut continuava movent-se en condicions extremament precàries (en seguretat de funcionament, recursos materials, possibilitat de fer-se sentir, reconeixement en el terreny acadèmic, etc.). Amb la publicació del diccionari, que tornava a aparèixer sense cap menció institucional (ni més ni menys que en l'edició de 1932), l'Institut no deixava de proferir, tanmateix, un vigorós clam d'existència davant la societat catalanoparlant.

En tercer lloc, la seva defensa de l'entitat de la llengua. Aquesta segona edició propicià una magnífica reflexió sobre el concepte de *llengua comuna*. Aclarim-ho. En la seva qualitat de president de la Secció Filològica de l'Institut, Carles Riba n'escriví el pròleg. Una peça altament remarcable. Calia que algú fes veure que el català, malgrat la situació de llengua desvalguda en què aleshores es trobava (marginada, no ensenyada, sense accés als mitjans de comunicació de massa, mancada de prestigi), no havia deixat d'assolir, en el primer terç de segle, una maduresa i una cohesió que es feien paleses justament en el diccionari de 1932. Aquest, per damunt de particularismes, retratava la modalitat usual neutralitzadora de diferències «adaptant-se prudentment a tots els passos de la llengua [...] i a totes les modes de l'estil». Fabra havia parlat del *català literari*; ara Riba parlava de la *llengua comuna*; avui, l'Institut es refereix a la *llengua estàndard*. Tots tres termes, gairebé sinònims, al·ludeixen al punt on es troben la justesa, la universalitat i el bon ús. Llur conjunció encamina els qui se'n valen «a la fixació d'un català comú escrit o simplement per a la creació literària». I bé, el pròleg de Carles Riba acomplia dignament aquesta funció d'informar i de consolidar.

Per fi, la seva idoneïtat per a la normalització. És clar, amb l'edició de 1954, havíem saltat la barrera. Ja no caldria patir per a reeditar el diccionari. En començar l'anomenada «transició política», n'havien aparegudes quatre edicions més. El diccionari anava consolidant-se en la represa i en el recobriment. Durant anys, aquest diccionari, repetidament reeditat, ha anat cobrint les necessitats creixents d'un mercat cada vegada més estès. Sobretot a partir de 1980, amb motiu de l'expandiment de la

normalització, l'ensenyament generalitzat i l'extensió de l'ús de la llengua en tots els terrenys, el venerable diccionari de Fabra, exponent de la que ací anomenem «tradició lexicogràfica de l'Institut d'Estudis Catalans», es convertí en una eina indispensable per a la pràctica lingüística de la societat catalanoparlant.

Aquestes són, doncs, les quatre raons per les quals convé subratllar la tercera etapa de l'obra lexicogràfica de l'Institut d'Estudis Catalans. Recordem que Carles Riba, en el pròleg comentat, insisteix en els lligams existents entre el diccionari i l'Institut. Hi diu «que Pompeu Fabra pogué sense jactància oferir el seu diccionari al públic com a normatiu i que l'Institut d'Estudis Catalans el considerà i segueix considerant-lo per ara i tant com el seu diccionari oficial». Hem de tornar, emperò, a algunes circumstàncies de l'edició de 1954, tal com fou autoritzada per l'Administració.

La nova versió del llibre hagué d'ajustar-se a algunes exigències de la censura. El pròleg originari de Pompeu Fabra que obria l'edició de 1932 ara hi era reproduït amb supressions, certes definicions hi sofriren canvis no essencials i uns quants exemples hi quedaren modificats o eliminats. A canvi d'aquestes petites concessions, el diccionari tornava a ésser al carrer. Després de tot, l'operació no podia haver estat més beneficiosa.

Per la seva banda, l'Institut, que ja havia assumit, per a aquesta edició de 1954, la responsabilitat tècnica de les modificacions imposades per la censura i de les addicions o altres canvis que havien estat acordats per la Secció Filològica en els anys d'espera (i, mentre fou possible, en contacte amb el mateix Pompeu Fabra, exiliat, però no desconnectat), anà cedint, amb vista a les edicions posteriors fins cap a 1990, totes les novetats que la Secció decidia d'introduir-hi, a fi d'impedir un estancament absolut d'una obra que, com diem, tothom tenia per instrument indispensable. Una altra mostra, doncs, de la simbiosi existent al si d'un diccionari que, per poderoses raons circumstancials, l'any 1932 havia hagut de conjuminar una redacció acuradament acadèmica i una edició formalment extraacadèmica.

Corresponent tant als esforços de Pompeu Fabra i de la Secció Filològica de l'Institut com als avatars de l'accidentada història de la seva publicació, el diccionari sempre ha gaudit d'un alt prestigi entre intel·lectuals, escriptors, docents, periodistes, altres professionals de la llengua i la gent culta de tot el domini lingüístic, com també entre els estudiosos forans que es dediquen a la llengua i a la cultura catalanes. Cosa curiosa: malgrat un parell d'al·lusions que hi féu Fabra al pròleg (1932) i les que, per la seva banda, hi afegí Riba a la segona edició (1954), el llibre no ha contingut mai cap declaració formal que el faci el diccionari normatiu, per raó de la singularitat de la seva publicació (cf. paràgraf 2). Doncs bé, aquesta consideració li ha estat atorgada per consens universal de tots els qui se'n valen i del primer moment ençà. Tothom l'ha tingut i el té *de facto* pel diccionari normatiu de la llengua catalana. L'hi han tingut àdhuc els qui es queixaven de les seves limitacions i de la seva lentitud (a sabuda —o no— que aquests trets també venien a confirmar-li, ni que fos per defecte, la mateixa reputació). És a dir: tothom pensa que, respecte al diccionari, Pompeu Fabra o Institut d'Estudis Catalans tot és u.

Així ha funcionat, fins avui, allò que, en la ment de Fabra havia d'ésser el desplegament de la tercera fita de la codificació (encetada el 1932), després de l'ortografia (1913) i de

la gramàtica (1918) (cf. paràgraf 1). Ell mateix no perdé mai, ni a Barcelona ni a l'exili, la confiança en aquest desenllaç.

4. S'INICIA LA QUARTA ETAPA DEL DICCIONARI

Avui les coses es plantegen d'una manera nova. Hi han contribuït diversos factors, sobretot tres: el procés de la normalització de la llengua, la reforma de l'Institut d'Estudis Catalans i la reacció de la societat. Heus-en ací un repàs succint. En primer lloc, aprovats els estatuts d'autonomia de Catalunya, del País Valencià i de les Illes Balears, els parlaments de totes tres comunitats promulgaren sengles lleis de normalització o d'ús i ensenyament de la llengua, les quals representen l'esforç de l'Administració per aplanar els camins vers la normalitat idiomàtica. Hi correspongueren els progressos en els camps de l'ensenyament i dels mitjans de comunicació de massa. Se'n desprèn que les eines per al conreu de la llengua (entre les quals el diccionari ocupa un lloc privilegiat) han adquirit una importància sense precedents i que es feia necessari d'establir mesures perquè la qualitat dels instruments no desdigués de la quantitat de les ofertes.

Segonament, l'Institut d'Estudis Catalans, en reparèixer a la llum pública després d'una fràgil però animosa vida acadèmica latent durant quaranta anys, escometé amb valentia la reforma dels seus Estatuts (1989) sota el signe de modernitzar, ampliar i rejuvenir. L'article 2.a li encomana de «tenir cura de l'estudi de la llengua, establir-ne la normativa i vetllar perquè el seu procés de normalització sigui coherent arreu del seu àmbit lingüístic» (tasca que, acompanyada de manera immediata per la Secció Filològica, després és assumida i ratificada per tot l'Institut). Es llançà a crear una base de dades que un dia podrà fer realitat la visió profètica de Pompeu Fabra, quan el 1932 parlava del «futur diccionari de l'Institut» (cf. paràgraf 9). Les venerables Oficines Lexicogràfiques (fundades pel mateix Fabra el 1912) foren reforçades i, de la mà de Joan Bastardas, reprengueren la feina de garbellar i polir els materials acumulats, amb el fi d'anar posant al dia el diccionari. L'actuació de les comissions de la Secció Filològica permeté de dur a terme treballs que molts esperaven de fora estant, com les propostes per a un estàndard oral de la llengua. I altres activitats que ometo.

Per fi, la societat catalanoparlant, que en general no havia pas entelat, sota la dictadura, la fama de la seva ancestral lleialtat lingüística (presentada com a exemplar per sociolingüistes de tot arreu), respongué amb entusiasme i amb fidelitat a la nova normalització, que ara s'anava realitzant des dels organismes responsables de les administracions autonòmiques. Aquesta societat també es féu ressò de l'expandiment dels usos de la llengua, sobretot en els terrenys de la producció editorial, dels mitjans de comunicació i de l'ensenyament. Si no s'hagués pogut comptar amb la col·laboració de la societat civil, de ben poc haurien servit els esforços per la normalització. Però això encara no fou tot: a les actituds de la gent interessada s'afegí la voluntat de les institucions, que empararen les iniciatives, respectaren les realitzacions i subvingueren a les necessitats.

En aquest clima de confluència dels tres factors que acabo de presentar (l'esforç per la normalització, la capacitat del *nou* Institut i la resposta positiva de la societat), aviat començaren d'apuntar algunes idees, de moment amorfes, però que tot seguit prenién

cos i, cosa més notable, tendien a fondre's en una mena d'aspiració comuna. Hom s'adonava, per exemple, que la demanda social del diccionari exigia de prendre's seriosament la necessitat de satisfer-la tan bé com fos possible; o que, per això mateix, el diccionari ja no en devia tenir prou, amb pedacets i afegits, per a tirar endavant, sinó que li convenia una refosa més apregonada; les mirades de molts confluïen en l'Institut d'Estudis Catalans, que, amb la seva presència creixent en el món de la cultura, havia anat recuperant prestigi i tornava a inspirar confiança; per la seva banda, aquest sentia el pes de les seves obligacions respecte a la llengua i, ampliat el cos dels seus membres, no solament la Secció Filològica no renunciava a agilitar les feines del diccionari, sinó que hi treballava a bon ritme, en estret contacte amb les Oficines Lexicogràfiques.

Potser sí, doncs, que, sempre en la línia traçada per Pompeu Fabra i la Secció Filològica des de 1911, havia arribat l'hora d'engrescar-se amb el vell projecte, entrebancat i aturat a començos dels anys vint d'aquesta centúria: el diccionari de la llengua, sota la responsabilitat directa, col·legiada i exclusiva de l'Institut. Dins mateix de l'Institut, el president n'havia parlat al Consell Permanent i s'havia adreçat a mi personalment i a d'altres col·legues de la Secció Filològica, instant-nos que ens organitzéssim per preparar una versió actualitzadora del diccionari. Tanmateix, si la idea era seductora, no deixava de suscitar una pila de dificultats que atuien.

I bé, mentre la Secció Filològica anava donant voltes no sé si dir als seus somnis, als seus designis o als seus temors, li arribà el repte definitiu: la Generalitat de Catalunya, fent-se intèrpret d'un anhel molt estès en la societat catalanoparlant i manifestant ensems un desig de la mateixa institució, feia saber a l'Institut d'Estudis Catalans que veuria amb molt bons ulls que aquest s'apressés a enllestir, en un termini raonable (calia entendre-hi: el més breu possible), la nova factura del diccionari de la llengua. Això passava a la tardor de 1992.

Naturalment, el president de l'Institut consultà la Secció Filològica. Al capdavant, el pes fort d'una eventual reelaboració del diccionari havia de recaure fonamentalment damunt els qui tenien la responsabilitat directa de la cura de la llengua. Abans de donar resposta al reptament, la Secció Filològica hi consagrà tot un mes, durant el qual a les Oficines Lexicogràfiques, dirigides per M. Teresa Cabré, fou estudiat minuciosament el pla de treball que, aplicat convenientment, ens permetria de fer honor a la paraula donada amb eficiència i amb dignitat, dins les limitacions de temps exigides. Els continguts temàtics i metodològics d'aquest pla i l'abast dels treballs inherents foren aprovats per la Secció. Pel que fa al seu caràcter operatiu, que era el que havia d'ésser pres en consideració pel Consell Permanent de l'Institut, el pla comprenia tres aspectes: 1) el nombre de persones i d'equips amb els quals s'hauria de comptar; 2) el pressupost per a retribuir els col·laboradors que no fossin membres de l'Institut, i 3) un calendari meticulós d'actuació, que es fragmentava en etapes successives. Mirant cap endins de la Secció, i no sense una saludable dosi d'ironia, les Oficines Lexicogràfiques ens proposaven tota una profilaxi, amb vista a superar les situacions de tensió típiques d'una feina llarga, abassegadora, delicada i a termini fix, que no eren difícils de preveure.

Les condicions de la Secció Filològica foren acceptades per l'Institut (el qual, al seu torn, es basquejà el mínim indispensable de recursos de l'Administració i propis per a desenvolupar el projecte). I ens posàrem a la feina. A grans trets, podem dir que la comesa ha estat duta a terme en el decurs dels anys 1993 i 1994, amb un lleuger retard sobre el calendari previst (sense comptar-hi les fases de correcció, fotocomposició i

impremta, que ja restaven al marge del compromís adquirit). Però, àdhuc en aquest darrer aspecte, de la mateixa Secció Filològica sorgí la Comissió que ha vigilat el procés de correcció de l'original definitiu, la qual anava a càrrec d'un equip integrat al Servei de Correcció de l'Institut.

Així, doncs, durant dos anys ben llargs, la Secció Filològica ha desplegat una activitat febril, sobretot entorn de la refosa del diccionari. En les seves reunions mensuals, sempre de jornada sencera, el tema del diccionari ha figurat indefectiblement com a punt de l'ordre del dia, altrament el que més temps hi ha acaparat. Els seus membres s'han endut a casa, de primer, densos textos sobre criteris respecte a eventuais articles nous o per a matisar articles ja existents; després, copioses llistes amb articles i definicions, i sobre aquells i sobre aquestes han hagut de pronunciar-se i discutir a les reunions. Excepte la de Lexicografia, les seves comissions han alentit el ritme de treball habitual, ajornant, doncs, l'estudi i la redacció d'altres temes en preparació, sempre en benefici del diccionari; conseqüentment, la de Gramàtica ha tingut cura dels articles sobre els termes gramaticals destinats al diccionari.

Cal, doncs, posar en relleu la dedicació de la Comissió de Lexicografia, que ha estat reforçada, ha quintuplicat el nombre de les seves reunions ordinàries i ha preparat els materials per a diversos organismes interns (sobretot la mateixa Secció). Aquests materials li arribaven provinents de les Oficines Lexicogràfiques, les quals, bo i ampliades, amb prou feines si donaven abast a la feina ingent que els queia al damunt, per tal com rebien i ordenaven els materials tramesos pels membres de les altres seccions de l'Institut, pels especialistes consultats i per organismes lligats al mateix Institut (com el Centre de Terminologia o TERMCAT), sense comptar els ja existents a la mateixa base de dades de les Oficines (que componen el diccionari actual i els retocs i afegits fets per la Secció Filològica). Tots aquests elements hi eren preparats sistemàticament per a les reunions de la Secció. Aquesta, en interminables reunions de treball, decidí l'admissió de mots, vetllà per la propietat de les definicions i s'encarregà de la lectura de tot el diccionari en la seva penúltima versió (pràcticament definitiva). Per fi, a la seva reunió mensual de desembre de 1994, hom considerà conclouent formalment la preparació del diccionari.

Per uns moments, torno enrere. Part enfora de la Secció, haig de donar notícia dels contactes amb les altres seccions de l'Institut, sobretot amb les dues de ciències, on sovint quedaven contraposats sense atenuants els parers de filòlegs i científics, pel que fa a la inclusió de mots, a llurs grafies i a llurs definicions. També vull comunicar que, en tres avinenteses durant els dos anys de l'elaboració del diccionari, la directora de les Oficines Lexicogràfiques informà el Ple de l'Institut (on conflueixen els membres de totes les seccions i els presidents de les societats filials) sobre la marxa de la preparació del diccionari i les seves vicissituds; com és natural, aquesta qüestió s'havia convertit en un afer d'un viu interès general.

Ja ho he insinuat abans, i és segur que ara tothom ho veu ben clar: en la forja d'aquest diccionari, no podem parlar d'un sol equip redactor, sinó de nombrosos grups de persones de rangs diversos i de branques temàtiques varies. Repassem, si no, els cercles humans que han contribuït a afaiçonar-lo: la Secció Filològica de l'Institut, les Oficines Lexicogràfiques (reforçades amb un grup de lingüistes), les altres seccions del mateix Institut (la Històrico-arqueològica, la de Ciències Biològiques, la de Ciències i Tecnologia i la de Filosofia i Ciències Socials), un estol de filòlegs i especialistes

externs (consultats sobre temes específics) i una bona colla de becaris i estudiants contractats amb aquest fi. Reduint-ho a xifres aproximades, podem estimar que la demografia de la preparació d'aquest diccionari gira entorn de cent cinquanta persones (sense descendir ara al temps que hi han dedicat, ni al nivell de llurs aportacions).

La història es repeteix. Una vegada més, la nostra cultura mostra un visatge singular, potser únic i tot: per acomplir una obra d'envergadura, destinada a representar un paper remarcable en la normalització de la llengua, sempre en curs, hom recorre durant dos anys a una nodrida munió de col·laboradors que hi aporten allò que l'obra necessita. Treballen al ritme imposat per les circumstàncies, però s'esforcen per fer la feina tan ben feta com tothom espera. Passat aquest temps i verificats els resultats, el diccionari ja és una realitat tangible. Salvant les distàncies, no em sé estar de recordar els enardits seguidors d'Antoni M. Alcover de començos de segle, que li trametien, infatigables, les dades que un dia serien la base del diccionari d'Alcover i Moll. Semblantment, el present diccionari és una gran obra col·lectiva. Qui més qui menys, tots hem estat «col·laboradors de poca son», com anomenava Alcover els qui treballaven per al seu diccionari, que, quan tenien molta feina, vetllaven.

El resultat de totes aquestes activitats és la nova versió del diccionari de la llengua que el lector té a les mans. S'inicia així la quarta etapa de la labor lexicogràfica de l'Institut d'Estudis Catalans. Explicada, fins ací, la llarga i laboriosa gestació d'aquesta obra, a continuació en descriurem els principals trets que permeten d'identificar-la.

5. LA FESOMIA: NOMENCLATURA, DEFINICIONS, SINGULARITAT

D'entrada, seguim la tradició de l'Institut: malgrat que no s'enuncii al títol ni sigui expressat d'una manera formal, aquest diccionari «pretén ésser normatiu» (per dir-ho amb les mateixes paraules de Pompeu Fabra al pròleg del seu de 1932). Sens dubte seria superflu d'insistir-hi, per tal com aquesta mena de diccionari, per una banda, és el que correspon a l'Institut d'Estudis Catalans en tant que institució acadèmica de la llengua, i per l'altra, àdhuc sense declarar-ho, tothom el tindria per tal, com ja succeí amb les versions de 1932 i de 1954 (i següents), com hem dit abans (paràgraf 3). Per tant, aquest diccionari és el que estableix la forma i el significat de les paraules reconegudes com a pròpies i generals de la llengua catalana. Aquesta definició positiva sembla preferible a la que molta gent ha acabat forjant-se i té per bona, segons la qual el diccionari normatiu és el que determina, en posar-les al diccionari, les paraules que podem emprar, si no volem cometre incorreccions. Tot seguit reprendrem aquest tema.

Abans, però, voldria anar plantejant una caracterització més global del diccionari. Cal no perdre de vista que el diccionari de l'Institut no va gens adelerat per fer-se mereixedor de certs rècords, que altres reculls lexicogràfics malden tan sovint per obtenir. Així, per exemple, no vol fer la competència a cap d'ells per guanyar-los en la quantitat de mots inserits ni en la incorporació de mots recents. Ni segons d'altres criteris que condueixen a una emulació habitual. L'Institut no voldria abandonar mai la mesura per les impaciències. Sap que el seu és, ha d'ésser, el diccionari acadèmic nat de la llengua catalana. No ignora que un grau absolut de coherència no és fàcil d'aconseguir en una obra d'aquesta envergadura (i menys si és la refosa d'una altra obra preexistent, amb les seves peculiaritats), i només pot afirmar que, malgrat les presses

referides, s'hi ha mirat molt, per més que reconegui que sempre hi queden caps per lligar, llacunes per emplenar i asprors per polir.

Nogensmenys, el que el lector deu esperar més d'aquesta introducció és que li forneixi informacions prèvies a la mateixa consulta del diccionari: què és aquest diccionari, què hi trobarà i què no hi trobarà, com haurà d'entendre-ho, etc. S'imposa, doncs, de presentar-li'n els trets fisiognòmics essencials. Em dispo a fer-ho i, per assegurar-ne l'eficàcia, ho faig d'una manera gradual.

Sens dubte els dos trets que més serveixen per a identificar un diccionari són el nombre d'entrades que conté i el to i el contingut de les seves definicions. Amb el fi d'anar-ne dibuixant la fesomia, començo exposant quins criteris han estat aplicats respecte a totes dues propietats fonamentals, que després completarem amb d'altres característiques.

En primer lloc, doncs, la nomenclatura del diccionari. El valor d'un diccionari és independent del nombre d'articles que conté. En tot cas, caldrà jutjar aquestes entrades tant per la qualitat com per la quantitat. Heus ací dues o tres qüestions, ara externes al sistema lèxic de la llengua, que poden fer variar molt el nombre d'entrades d'un diccionari, però que per això no el faran ni més bo ni més dolent: 1) pot obrir la porta a tots els derivats possibles dels mots (i incloure, per exemple, partint del verb *assignar*, les formes *assignable*, *assignador*, etc.), quan es tracta d'un procediment de formació de paraules que s'obté més o menys mecànicament segons unes regles establertes per la gramàtica d'acord amb l'estructura de la llengua, o pot deixar que els usuaris del diccionari es fabriquin a cada avinentesa el derivat corresponent damunt el primitiu *assignar*; 2) atès que de les formes femenines dels adjectius es formen els adverbis en *-ment* (com *graciosament*, de *graciosa*), pot inserir-los sistemàticament després de cada adjectiu o n'hi haurà prou d'informar el lector, en una nota prèvia, sobre aquest ús de la llengua; 3) el mateix podria dir-se dels augmentatius, diminutius, despectius (inserir només *home*, o incorporar-hi també *homenàs*, *homenet*, *homenot*, etc.). És fàcil de veure que, segons el criteri que s'apliqui, la nomenclatura del diccionari en sortirà molt afectada. Per això convé que els qui consultaran el diccionari s'apliquin a la metaforització, ço és a l'acció d'entendre, a través d'un mot que hi figura, les seves altres accepcions possibles que no hi figuren.

Tanmateix, deixant de banda les diferències quantitatives per raons morfològiques o metafòriques, les dels mots de contingut semàntic independent són molt més significatives, perquè afecten de ple el vocabulari de la llengua. Pensem en les ocasions en què l'autor d'un diccionari fa l'opció d'incloure o d'excloure determinats mots, baldament apareguin efectivament en l'ús pràctic de la llengua (i no la fa per caprici, sinó per unes normes establertes o després d'una anàlisi específica de cada cas). I això ja és més delicat. Molta gent interpreta l'absència d'un mot en un diccionari normatiu com un indicador denegatori: el tal mot no s'ha d'usar o el fet d'usar-lo implica d'incórrer en una falta. I no és ben bé així.

D'entrada, la llengua posseeix un bon nombre de paraules que s'usen en enunciats emesos o escrits en català (sempre a càrrec de parlants nadius o de bons coneixedors de la llengua) i que, en canvi, no es trobaran en aquest diccionari. N'hi ha prou de fullejar el *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover-Moll, per a trobar-ne mostres a cada pas. O llegir la premsa. O anuncis publicitaris. Sovint corresponen a conceptes que ja tenen un mot denotatiu al diccionari, però que ocasionalment són reemplaçats per

sinònims connotats (potser pertanyents a un altre registre expressiu, potser d'abast geogràfic limitat, potser propis d'un llenguatge especialitzat, potser d'origen foraster). Això vol dir que no s'han de fer servir? Que no caben en un text català? Hem de tranquil·litzar el lector: aquest pot emprar mots corrents que no són al diccionari, si així ell creu que serà més ben interpretat que amb la denotació dels que hi figuren, amb la condició, però, que procuri de pronunciar-los o escriure'ls d'acord amb les normes d'ús de la llengua. S'hi podrà veure ajudat amb la consulta d'altres diccionaris que, no tan vinculats a la disciplina acadèmica, poden ésser més oberts a paraules noves de la llengua. Respecte a la tolerància envers certs mots usuals de què parlo, jo només hi faria la reserva de molts castellanismes, sobre els quals em remeto al que en diré més avall (paràgraf 7, núm. 5).

D'altres vegades les absències de mots al diccionari acadèmic corresponen a conceptes forasters que encara no han estat traduïts o adaptats al català i no hi ha més remei que expressar-los en la llengua que n'és portadora. En pot ésser un bon exemple el mot *geisha* (que expressa un concepte de la cultura japonesa: 'jove educada en el ball, cant, declamació i música, i en l'art de servir el te i de conversar', no fàcil de copsar per a la mentalitat occidental i que ens arriba sota la forma d'un mot anglès). Davant de casos així, molta gent es demana: «Doncs, com ho haurem de dir?». També ara hem de tranquil·litzar el lector que s'inquieta per aquestes indecisions aparents. En casos així ens valem de la forma gràfica estrangera, que se sol escriure *en cursiva* i pronunciar tot acostant-se, amb més o menys justesa, a la fonètica original, en espera del resultat que ens oferirà l'ús espontani de cada mot en qüestió. Tampoc ací no manquen diccionaris que, ja del primer moment ençà, assagen unes solucions que si més no seran objecte d'atenció per part de l'Institut, quan se'ls haurà d'atribuir forma catalana duradora. Mentrestant hom també pot recórrer a les enciclopèdies, per a precisar conceptes, o als diccionaris d'altres llengües, per a recollir informació a través de llurs transcripcions.

En el període d'elaboració del diccionari ha passat per les nostres mans un munt considerable de mots nous (o de noves accepcions de mots ja existents), candidats a convertir-se en peces del lèxic reconegut, que, després d'ésser estudiats a fons, han quedat posposats, per raons diverses, almenys fins a una nova edició. Després en donaré unes mostres (paràgraf 7).

La clau de les absències de mots, que acabo de reconèixer, rau en la mateixa funció del diccionari normatiu. Arreu és proverbial la lentitud de les corporacions acadèmiques a prendre decisions i, en el cas present, a incorporar mots nous al corpus lèxic inventariat de la llengua. El fet de sancionar un mot nou, posant-lo al diccionari català, és una mena de compromís solemne, que no es pot adoptar a la lleugera. L'Institut d'Estudis Catalans s'hi ha de pensar molt i ha de tenir una certesa moral que el mot en qüestió ocupa un lloc en el mosaic del vocabulari i que l'hi ocupa amb títols justos i amb indicis de durabilitat. En aquest sentit, no l'ha de preocupar d'augmentar el vocabulari amb mots nous que expressin un significat que ja tenen d'altres mots arrelats; al capdavall, la sinonímia és un enriquiment de la llengua. En canvi, sí que l'ha de preocupar la possible fugacitat d'un terme presumptament destinat a figurar al diccionari. Pensem, per exemple, que hi ha modes o onades d'interès que posen en circulació paraules que semblen destinades a endur-s'ho tot, quan sovint, en desaparèixer les modes o en remetre les onades, també desapareixen les paraules que ocasionalment n'expressaven els continguts o que, fugitives, es desplacen vers un nou significat abans imprevist.

Esmento aquesta situació, força habitual, com un tipus de comportament lingüístic que es va repetint en la vida de les llengües.

Què ha de fer la institució acadèmica en casos així? És clar que qui fa també pot desfer i que, arribat el moment, una paraula també es pot esborrar del diccionari. Tanmateix, costa molt d'esborrar-la-hi. Com dic, hi ha una mena de compromís contret i és incòmode de cancel·lar-lo. De fora estant, tampoc no fa gaire bon efecte que un diccionari prengui i deixi, sense mirar-s'hi massa, els elements que el constitueixen. Fàcilment pot ésser titllat d'incongruent.

D'ací la serenor amb què l'Institut d'Estudis Catalans ha de mirar la seva tasca lexicogràfica. L'Institut ha d'anar amb peus de plom i ha de poder sospesar tots els arguments. I jo afegiria que, comparant-ho amb la major part d'altres llengües, quan es tracta de la catalana encara cal accentuar la prudència, per tal com aquesta llengua es troba incessantment immersa en un procés de normalització, i qui li ha d'anar obrint camins està obligat sens parar a recórrer a tota la informació i a tota la reflexió necessàries.

Deia que, ultra els aspectes referents a la nomenclatura (o nombre d'entrades), un diccionari també és caracteritzat pel to i pel contingut de les seves definicions. Ara bé, molta gent, que es mostra preocupada per saber si un mot és o no és al diccionari, sovint sembla indiferent, en canvi, davant allò que el diccionari li diu que un mot significa. Com si, tan bon punt s'ha assegurat que el mot que cerca hi és enregistrat, ja en tingui prou i no calgui ni llegir-ne la definició. Per això sentim o llegim tants mots usats impròpiament. Nogensmenys, la definició de les paraules és quelcom essencial. Les definicions són la pedra de toc d'un diccionari, com es desprèn de la mateixa manera de presentar-lo a què suara hem procedit.

El lector potser trobarà que, comparat amb l'espai que abans hem concedit a la nomenclatura del diccionari, el que ara dediquem a la definició no sembla correspondre a la importància que li atribuïem. Realment, la qüestió dels noms que entren al diccionari o en queden exclosos és decisiva i en predetermina categòricament la fesomia. Per això hi hem insistit. Ara bé, pel que fa al to de les seves definicions, hem d'afirmar que la fesomia del diccionari en depèn no menys categòricament. I, de fet, molts aspectes que en presentarem a partir d'ara no faran sinó reblar el clau sobre aquesta afirmació, per tal com aniran arrodonint l'explicació de l'essència del diccionari, que indefectiblement gira entorn de les seves definicions.

Amb això tornem al concepte de *diccionari normatiu*, que hem proposat abans (al començament d'aquest paràgraf) i que ara comprendrem en tot el seu abast significatiu —«el diccionari estableix la forma i el significat de les paraules reconegudes com a pròpies i generals de la llengua»—: 1) Pel que fa a les formes, el diccionari resoldrà problemes i dubtes relatius a l'ortografia, a la morfologia i a la composició de les paraules. Tendirà a reduir al mínim indispensable les varietats formals d'un mateix mot, tot i reconèixer que, en català, aquest polimorfisme ha d'ésser benvingut quan recull les grans modalitats de la llengua, ensems una i vària. 2) Pel que fa als significats, el diccionari ajudarà el lector a expressar-se i a escriure amb propietat i difondrà pertot el valor semàntic just dels mots de la llengua.

L'ús de mots amb un significat impropri té conseqüències greus: 1) en el terreny objectiu del missatge emès, sorgeixen confusions i malentesos (perquè sempre hi ha algú que es pren la comunicació al peu de la lletra i la seva interpretació pot diferir de la que hi donava l'emissor), i 2) en el terreny subjectiu de qui emet el missatge, en sofreix la seva mateixa integritat psicològica (perquè la persona s'habitua a no mirar prim a l'hora d'expressar-se i el trabucament de formes pot arribar a fer-li barrejar conceptes).

La situació de confusió de què parlem, bé que en qualsevol cas és prou llastimosa, sovint desorienta el lector o l'oïdor de certs mitjans de comunicació de massa i esdevé summament crítica i perillosa en l'elaboració de textos o documents representatius del registre més formal. Pensem, per exemple, en l'estil científic, que ha de basar-se en un vocabulari específic i unívoc i en una sintaxi precisa i sòbria. I bé, per no caure en les ambigüitats, inexactituds i vaguetats que pot generar l'ús d'un vocabulari inadequat, és altament aconsellable d'escriure sempre amb el diccionari al costat. Aquest és un dels bons serveis que tots plegats podem fer a la llengua.

A propòsit, recordaré que als Estats Units d'Amèrica és freqüent de veure, als despatxos d'empreses i de l'Administració, un diccionari obert, posat damunt un faristol en un lloc cèntric de l'oficina, el qual és consultat per aquells qui, tot redactant una carta o un document en l'exercici de llurs funcions, són assaltats per un dubte d'ortografia, de gramàtica o de significat d'un mot.

Fins ací hem parlat de la nomenclatura i de les definicions. Per a arrodonir la fesomia d'un diccionari, si més no d'aquest que el lector té a les mans, voldríem referir-nos encara a les seves especificitats. Aquest diccionari, com tantes d'altres manifestacions de la cultura catalana, és una producció singular. Assagem de descompondre en algunes notes constitutives aquesta singularitat, tot recurrent, per un moment, a un parell de conceptes grats als escolàstics: mirant a les seves causes eficient ('qui fa la cosa') i final ('per a qui es fa la cosa'), aquest diccionari és, per fi, una de les realitzacions típiques de l'Institut d'Estudis Catalans, la qual voldríem veure caracteritzada, a partir d'ara, per un seguit de propietats com són la significació, la difusió social, l'eficàcia pràctica, el poder aglutinador. D'altra banda, aquesta empresa institucional és el resultat d'una bella feina col·lectiva, de manera que, si satisfaccions reporta, aquestes s'han de repartir entre una veritable plèiade de persones que hi han contribuït, cadascuna a la seva manera i en la proporció que li pertocava.

Més, encara. Si parem esment al territori de la seva aplicació, aquest diccionari tindrà la funció d'exalçar la unitat de la llengua. Tots els seus parlars són la mateixa llengua, i per això tant hi hem fet desaparèixer les marques que senyalaven certes formes com a dialectals, com hi hem incrementat la presència de mots de tot arreu de la seva geografia. I si ara ens fixem com hi han estat tractats els registres o nivells d'expressió, ens adonarem que, de la llengua que hi surt retratada, en queda subratllada la flexibilitat interna i la universalitat. També ací tots els tons són la mateixa llengua, que es diversifica en una escala que s'adequa a les situacions que es produeixen.

Tot comptat i debatut, hem maldat per conjuminar un diccionari modern, que descrigui l'estat actual de la llengua i que sigui una eina útil per a l'home d'avui. Un diccionari estricte i segur en el to de les definicions i concís i precís en l'explicació dels continguts. Un diccionari que, corresponent als afanys i als interessos de la societat dels nostres dies, no defuig de recollir els usos especialitzats de la llengua que va essent

plasmada per aquesta mateixa societat. Un diccionari, en fi, que posi en relleu la importància i la relativitat de la norma lèxica. Per a l'abast de les reformes que implica la versió actual del diccionari, vegeu el paràgraf 8.

6. LES DUES CONSTANTS DEL DICCIONARI

No cal dir que els responsables del present diccionari s'han escarrassat tothora perquè l'obra retrati tan fidelment com sigui possible la fesomia que hem dissenyat en el paràgraf anterior. Ací ve a tomb d'exposar quines són les dues constants que han vertebrat tant les anàlisis com les discussions de la Secció Filològica a l'hora d'establir criteris per a la reelaboració de l'obra. Reduint-les a una mínima expressió, les dues constants són: 1) l'heretatge de la tradició lexicogràfica de l'Institut, i 2) l'esforç per innovar dins un prudent camí del mig entre solucions bipolars possibles. Per la primera, enllacem amb un passat cultural i idiomàtic irrenunciable, sense el qual no seríem on som; per la segona, assegurem la cohesió social de tots els qui, sense el verb que ens aglutina, no seríem com som. Després veurem que, de fet, no seria injust de parlar de «la constant» del diccionari, així en singular, per tal com les dues que ara glossarem es fonen *stricto sensu* en una de sola. Però anem a pams i examinem per què parlem de dues constants.

En primer lloc, l'heretatge. Una altra vegada hem d'esmentar el nom de Pompeu Fabra. Bé que, durant anys, les seves preocupacions fonamentals giraven entorn de la gramàtica (l'estructura) i la seva representació gràfica (l'ortografia), mai no deixà d'interessar-se pel vocabulari. I quan, endegades l'ortografia (1913) i la gramàtica (1918) de la llengua (cf. paràgraf 1), calia canalitzar la llengua total per les vies d'allò que ell anomenava el *català literari*, hagué de dedicar una atenció especialíssima als mots. Els mots, que aleshores encara es veien més com un conjunt de peces soltes que com a integrants d'una estructura, no deixaven de mostrar, emperò, un angle molt vistent de la fesomia de la llengua. Per això, i per salvar la llarga espera del diccionari (cf., encara, paràgraf 1), Fabra hagué de consagrar temps i esforços a aspectes de vocabulari, com es veu a les també esmentades *Converses filològiques* (1919-1929). Aquestes palesaven una afortunada mescla de documentació, discerniment i sentit de la llengua, que feien glatir tots els qui estaven a l'aguait del diccionari (1932).

No és exagerat d'afirmar que el diccionari satisféu totes les expectacions. Sense cofoisme, podem afirmar que es tracta d'un dels reculls lexicogràfics més arrodonits del seu temps. Les seves definicions combinen la sobrietat, la justesa i el sentit comú. Quan convé aclarir el significat d'un verb, el mot que en la definició representa el seu complement directe és posat entre parèntesis. Conté els noms científics dels termes botànics i zoològics. Els mots són acompanyats d'exemples, pouats als fitxers del mateix Institut, o bé extrets d'autors literaris, o del llenguatge corrent, o de locucions i frases fetes; d'aquesta manera, un exemple estratègicament col·locat sovint li estalvia de fer una nova definició, sobretot en les que s'anomenen «per extensió» o «per analogia» de l'accepció fonamental.

El diccionari de 1932, elaborat al si de l'Institut i per qui, en aquest camp, era el membre més conspicu de la Secció Filològica, és un bé cultural que l'Institut sempre ha compartit amb tota la societat catalanoparlant. Per aquesta raó la Secció Filològica, en

establir els criteris i els continguts del nou diccionari que el lector té a les mans, s'ha considerat obligada, tant per principi com per eficàcia, a fer una declaració de fidelitat a la tradició de Fabra i del mateix Institut, de la qual se sap hereva i dipositària.

Passant ara a la segona constant d'aquest diccionari, és cert que la Secció Filològica s'hi ha esforçat sistemàticament per innovar tot mantenint un equilibri entre dos extrems. *In medio virtus*. Ho farem veure a través d'un aspecte concret (que reprendrem i comentarem més avall, paràgraf 7). Els autors d'un diccionari han d'optar entre limitar-se a definir els mots de la llengua comuna (i aleshores fem el «diccionari general» pròpiament dit) o acompanyar-los de certes informacions culturals, històriques, científiques, etc. (amb la qual cosa ens introduïm en els àmbits del «diccionari enciclopèdic»). L'opció del present diccionari és d'encertar a trobar solucions mesuradament equidistants: hem preparat un «diccionari general», sense excloure, però, d'incorporar-hi, sempre que ho hem jutjat oportú i convenient, algunes dades «enciclopèdiques».

Evidentment, la solució més còmoda hauria estat de no sortir del camp privatiu del diccionari general, ni en nomenclatura (incloure només mots de la llengua comuna) ni en definició (donar només explicació del concepte nu de cada mot). En decidir-nos per una solució de compromís i franquejar, doncs, els confins de les notícies enciclopèdiques, sorgeixen les tres grans dificultats: 1) fixar quins mots s'han d'incorporar («per què aquests sí i aquells altres no?»); 2) establir on ens hem d'aturar en les informacions en què es basa la definició de cada mot («per què aquesta dada sí i aquella altra no?»), i 3) servir tostemps un comportament coherent («per què un mateix tipus de notícia apareix en un article i en un altre s'omet?»). Ultra haver-nos complicat la feina, suscitarem comentaris contradictoris entre els lectors, per tal com tot és discutible (i tot ho és en les dues direccions): els uns diran que el nostre diccionari general és massa generós a fornir notícies («és massa enciclopèdic») i els altres diran que encara n'hi manquen («és massa poc enciclopèdic»). Indubtablement la lexicografia no és una ciència exacta.

No cal dir que la decisió de combinar criteris diferents respecte a la nomenclatura ha estat adoptada en tots els casos que n'oferien la possibilitat: així, també hem intentat de trobar un equilibri entre «diccionari general» i «l·listes de terminologia», entre «diccionari de la llengua comuna» i «vocabulari dialectal», entre «diccionari de la llengua pròpia» i «inventari d'estrangerismes» i fins i tot entre «diccionari de la llengua pura» i «repertori de barbarismes». Això significa que el present diccionari conté (a part les informacions enciclopèdiques al·ludides): terminologia, dialectalismes i mots provinents d'altres llengües (sense excloure'n el castellà). Totes aquestes situacions seran repeses a continuació (paràgraf 7), amb comentaris i exemples de casos concrets.

Abans, però, convindrà posar la pregunta clau: com i per què hem adoptat la solució del tan repetit equilibri? L'obertura temàtica mediatitzada del diccionari obeeix a dues grans raons, una de principi i una altra de realització. Heus-les ací.

1) Una decisió de voluntat. Tenint en compte la idiosincràsia de la societat catalanoparlant d'avui, la seva necessitat de procurar-se informacions de manera simplificada, el seu interès per conèixer nombre de sectors del lèxic especialitzat i de la terminologia, les seves ganes de veure equiparades les modalitats geogràfiques de la llengua, els seus dubtes davant l'ús que es fa de mots estranys a la llengua i la seva

impaciència per saber fins a quin punt alguns d'aquests forasterismes podrien ésser naturalitzats, la Secció Filològica ha renunciat al model més estricte de diccionari general i ha pretès de convertir-lo en un diccionari obert a tots aquests desideratums, en unes dosis, però, que el deixin en la desitjada harmonia de proporcions relatives. Ho ha volgut fer, doncs, mantenint-se en principi dins els límits del diccionari de la llengua comuna, però reconeixent, al mateix temps, que n'ha augmentat granment la nomenclatura respecte a les seves versions anteriors. Un diccionari no polèmic, per raó que hi ha de tot, sense, però, que n'hi hagi massa, de manera que, en tot cas, el descontentament que susciti només ho serà per la dosificació. En suma: un diccionari que vol ésser de tots.

2) Una realització col·lectiva. Es tracta, en efecte, d'una obra sorgida d'un nombrós equip de col·laboradors (cf. paràgraf 4). I ja se sap que, en els treballs col·lectius, tots els qui hi intervenen han de cedir més davant el criteri dels altres que no pas veuen acceptat llur propi criteri. Diem això perquè, deixant de banda els grups que només han treballat pel diccionari subministrant dades als qui hi tenien responsabilitats més altes, de fet entre aquests no hi ha funcionat un sol equip decisor. Vegem-ho: a desgrat que tothom convindrà que les resolucions definitives han de correspondre en rigor a la Secció Filològica —i així ha estat, en realitat—, la cúpula de decisions s'ha trobat mediatitzada per la intervenció, tan saludable com constant, de les altres seccions de l'Institut, especialment les dues de ciències. No solament a través de reunions institucionals o de comunicacions escrites, sinó també per contactes personals de membres d'altres seccions amb els de la Secció Filològica (principalment de la Comissió de Lexicografia) i amb els components de les Oficines Lexicogràfiques. I si això ja ha succeït als nivells elevats, no hem d'oblidar que a la Comissió de Lexicografia s'han produït discrepàncies sovintejades i que, als plens de la Secció Filològica, les llargues discussions sobre l'admissió o sobre la definició de certs mots no s'han acabat moltes vegades sinó recurrent a la votació entre defensors de parers enfrontats. Resultat: les solucions adoptades en bon nombre de casos ho han estat per transacció o per cessió.

Si això del camí del mig no hagués estat, com he dit, una decisió presa en un acte de voluntat, de totes maneres també hi hauríem arribat, perquè així ens ho hauria exigint el mètode participatiu i compartit adoptat per a refer el diccionari. Voldria aprofundir el fonament de les dissensions de què acabo de fer-me ressò, no per rabejar-me en aspectes anecdòtics de la història interna del diccionari (que, d'altra banda, tampoc no deixaran d'interessar el lector), sinó perquè les dues posicions incideixen sovint en les dues maneres de concebre el diccionari i la seva funció en la societat. En el fons, és un nou caire de les «dues cultures». Dient-ho amb la terminologia de les seccions de l'Institut, resulta que *científics* i *filòlegs* difereixen profundament, en certes ocasions, quan es tracta de definir un mot (o el concepte o l'objecte que el mot designa). Per a uns, s'hi anteposa l'*exactitud* en l'explicació del mot (mirant, doncs, a la cosa definida en si mateixa); per als altres, la *manera* d'explicar-lo (ço és, tenint en compte a qui s'adreça la definició). Què ha de pesar més? No resisteixo a la temptació de transcriure dues definicions d'un mateix mot, que hem comentat moltes vegades en sessions de la Secció Filològica i que m'estalviaran d'allargar els meus comentaris. Es tracta del *calze* d'una flor; 1) definició d'un científic: «Verticil periantial extern, generalment herbaci» (Fabra 1932 i edicions següents); 2) definició d'un lexicògraf: «Anell de fulles (anomenades *sèpals*) que protegeix la flor abans d'obrir-se i, després, un cop oberta, la sosté» (Longman). En aquest cas concret, el present diccionari conté la definició anomenada científica, però assuaujada per fer-la més planera: «Verticil extern del periant d'una flor,

generalment herbaci». En altres situacions, hom ha optat per una definició explicativa. En aquest diccionari constantment retrobem solucions transaccionals, però hem de subratllar el pes que hi tenen les definicions científiques, per raó del mètode de treball adoptat.

Suara insinuàvem que les dues constants del diccionari (l'heretatge de la reforma fabriana i la innovació en l'equilibri), ben mirades, potser es fonien en una sola directriu. Examinem-ho. També ara Pompeu Fabra és el punt de referència. Si ell encarna la tradició de l'Institut d'Estudis Catalans, ell mateix també ens alligona a trobar posicions equidistants entre dos extrems. Ho faig veure amb dos exemples prou explícits (esmentats al començ del paràgraf 4): de 1932 ençà, el seu diccionari inclou un bon nombre de mots derivats, però no hi posa tots els derivats possibles d'altres mots; o hi trobem un bon nombre d'adverbis en *-ment*, però no hi manquen, ni de bon tros, altres adjectius dels quals no ens dóna els adverbis corresponents. Fabra, tot fent un diccionari general, sovint va d'una solució (davant un mot) a una altra (davant un altre mot), quan ambdues semblen oposades. La contradicció, només aparent, es resol per l'esmentada alternança que implica d'optar pel terme mitjà, no sense que hi pesin factors diversos (el nombre d'ocurrències, el significat més pregon, etc.). No cal dir que aquesta actitud, que ara exemplifiquem en uns aspectes gramaticals, es repeteix referida als continguts (com ho veurem en això que segueix, paràgraf 7).

7. LES APLICACIONS

Ací em proposo de fer veure com hem anat posant en pràctica les dues constants del diccionari, recollint, d'una banda, la tradició lexicogràfica de l'Institut, i cercant, per l'altra, una posició renovadora i ensems assenyada entre criteris diferents (cf. començ del paràgraf 6). Altrament dit: com hem admès o refusat paraules que teníem en una mena de llista d'espera (o com n'hem ajornat, de moment, l'admissió), dins una gran quantitat de propostes i de possibilitats. Ens limitarem a la mitja dotzena escassa d'aspectes que han quedat plantejats al paràgraf 6.

Com a nota prèvia, algú pot posar-se dues qüestions:

1) La primera, quina necessitat tenim d'incorporar mots nous a la llengua, quan ja en tenim de propis que de fet contenen el significat que aquells hi poden aportar, o un de prou afí, que ja s'acosta a l'extensió semàntica del nou mot foraster. El principi és cert, i val la pena de tenir-lo sempre en compte. Nogensmenys, cal no oblidar que els éssers humans, com les llengües, no som sols al món i que no ens podem desentendre de les realitats que ens rodegen. La relació genera o enforteix les afinitats de mentalitat (heus ací per què parlem d'una «civilització occidental») i favoreja la coneixença recíproca de les llengües (que té, com a conseqüència, el trafegament lèxic). Això fa que una llengua sigui ensems fidel a la pròpia consistència i oberta a maneres de dir forasteres, que sovint fa seves. Així, totes les llengües s'han anat internacionalitzant, sobretot en el vocabulari.

Quan, a mitjan dinovena centúria, començà la construcció de ferrocarrils a casa nostra i es féu necessari de denominar el 'pas subterrani obert artificialment a través d'una muntanya', en els medis populars se'n digué de seguida *una foradada*, nom clarament

descriptiu, obtingut a través de l'acció de *foradar* (*una muntanya*). En alguns llocs també es féu servir *mina*. A Itàlia se'n digué popularment *galleria*. Deixant de banda iniciatives espontànies com aquestes, a tot arreu s'anà generalitzant l'anglicisme *túnel* (no debades Anglaterra havia estat capdavantera en matèria ferroviària). I *túnel* esdevingué un mot universal, naturalitzat en totes les llengües i també, és clar, en la catalana. Avui *túnel* hi és la denominació prioritària i *foradada*, la secundària, des de la qual hom remet a aquella. Seria absurd que ens obstinéssim a dir-ne només *foradada* i restéssim aïllats del concert de totes les llengües.

2) La segona pregunta que hom pot formular-se es referiria a la denominació d'objectes o conceptes veritablement nous, acabats de crear o de descobrir, els quals, just en el moment que apareixen, ja han d'ésser anomenats amb sengles paraules noves. Si no, no ens entendríem. En aquests casos, les llengües tenen dues possibilitats: *a*) recórrer a una paraula abans no existent (i ara inventada o obtinguda per procediments gramaticals), la qual aviat s'expandeix pertot (és el cas de *gas*, 'fluid aeriforme qualsevol', o de *petroli*, 'líquid oliós inflamable', que avui es troben, amb lleugeres variants de forma, en totes les llengües); *b*) donar a una paraula ja existent una accepció de què aquesta abans mancava, és a dir, ampliant-ne el camp semàntic (n'és mostra *sirena*, paraula de llarga història en la llengua, que significa 'nimfa marina que atrau amb cants els navegants' i que modernament ha passat a significar també 'aparell que produeix un so per a fer senyals'; així mateix *grua*, que, al significat tradicional d'una mena d'ocell camallarg, hi afegí, en un moment donat, el significat analògic de 'màquina per a aixecar pesos i transportar-los').

Abans d'examinar algunes aplicacions dels criteris exposats i els resultats que se'n fan patents en el diccionari, voldríem fer unes petites remarques sobre la relativitat dels conceptes que farem servir a continuació. Si es tracta, per exemple, de les fronteres entre *diccionari de la llengua comuna* i *diccionari enciclopèdic*, es fa difícil de fixar-les amb precisió, car tot depèn dels límits que els autors s'han fixat en cada cas. Fabra defineix així el mot *sirventès*: «En l'antiga literatura provençal i catalana, poesia de contingut polític, religiós, etc.»; una enciclopèdia s'estendrà sobre els continguts, les circumstàncies i els diversos tipus de sirventès i llurs motivacions històriques. El nostre diccionari en diu: «Gènere poètic que, juntament amb la cançó, constitueix la modalitat més important de la lírica provençal trobadoresca, car expressa la reprensió moralitzadora, la polèmica, l'atac violent i la difusió d'ideologies religioses, polítiques i literàries». Aquesta mostra posa de manifest que sovint hem procurat que ací les definicions de Fabra fossin ampliades o precisades. Afegim-hi els abundosos casos de mots que Fabra no havia incorporat i que ara ja queden reconeguts com a propis de la llengua. Afegim-hi així mateix que no pocs mots, que havíem pres en consideració amb vista a llur possible inclusió en aquest diccionari, n'han quedat exclosos per decisió de la Secció Filològica, després de sospesar el pro i el contra en cada cas.

Fets els comentaris precedents, el lector trobarà, en això que segueix, uns quants exemples de les tres situacions descrites: 1) ampliació o millora d'articles ja existents al Fabra; 2) inclusió de mots nous, amb els articles inèdits corresponents, i 3) notícia d'altres mots que, bé que d'admissió no impossible, han romàs, almenys per ara, fora del diccionari de l'Institut. I això, en cadascun dels cinc grups que ja han estat anunciats al paràgraf 6. Insistim que només es tracta d'«uns quants exemples» i que sense esforç podríem allargar-nos-hi molt i molt. Tampoc no sempre hi transcriurem els textos sencers dels articles de Fabra o dels altres vocabularis afectats (enciclopèdies,

terminologia, dialectalismes, forasterismes), per raons d'espai i de temps i perquè sovint seria superflu de posar-los-hi.

7.1. «Llengua general» i «informació enciclopèdica»

Com és sabut, sempre que ens hem referit a «les aplicacions» de les constants del diccionari hem escollit aquest grup (de dades enciclopèdiques) per a citar uns arquetipus orientadors; per tant, ara potser podríem estalviar-nos de tornar-ne a donar exemples; tanmateix, si més no per analogia amb els grups que seguiran, no deixarem de posar-n'hi, i així el nostre propòsit restarà acomplert amb escriure.

a) Ampliació o millora d'articles: *ballesta* (hi han estat afegides quatre accepcions); *clima* (a les dues accepcions de Fabra, la versió actual del diccionari hi afegeix tres subentrades, consagrades a definir tantes d'altres menes de clima: *clima equatorial*, *clima mediterrani* i *clima monsonic*, deixant de banda un sentit figurat); *modernisme* (aquest article ara s'ha vist incrementat amb l'accepció 'moviment cultural, esp. arquitectònic i decoratiu, que es desenvolupà al final del segle XIX i al principi del segle XX a l'Europa occidental i als Estats Units d'Amèrica'); *revolució* (s'hi introdueixen tres noves accepcions del mot, referides a l'astrofísica, i una més, d'història i economia, la 'revolució industrial'); *romanització* (aquest article passa a tenir una nova accepció: 'procés d'implantació de la llengua i de la cultura romanes arreu de l'Imperi romà').

b) Inclusió de mots nous: *amerindi*, 'relatiu o pertanyent als indis americans'; *bandolerisme*, 'activitat criminal duta a terme per bandes armades, comandades per un cap, contra persones o contra propietats'; *catarisme*, 'conjunt de doctrines espiritualistes i moviment religiós dels càtars, que professaven el menyspreu del cos, el refús del matrimoni i de tota relació sexual i el consum d'alguns aliments'; *descolonització*, 'acció de descolonitzar; l'efecte'; *maquis*, 'lloc poc accessible on, sota l'ocupació alemanya de França, s'agrupaven els membres de la Resistència', 'organització de resistència armada a França, contra l'ocupació alemanya', 'moviment de guerrilles antifranquistes que tingué lloc a diversos punts de l'Estat espanyol'; *urbanisme*, ' branca del dret administratiu que estableix el règim jurídic, l'ús i l'aprofitament urbanístic del sòl', 'conjunt de normes i disposicions tècniques, administratives, econòmiques i socials que es refereixen al desenvolupament harmònic, racional i humà dels centres habitats', 'ciència, tècnica i art de l'ordenació de les ciutats i el territori'.

c) Notícia de mots no incorporats: *adventisme*, 'doctrina comuna a diversos grups cristians segons la qual es imminent el retorn de Jesucrist al món per tal d'establir-hi el seu regne i menar aquell vers la seva fi'; *amillament*, 'descripció de les terres d'un terme senyorial o municipal, classificades segons llurs qualitats i rendibilitat', 'padró de béns, generalment immobles, d'aquells municipis en què l'Administració encara no havia fet el cadastre'; *jubé*, 'a les catedrals gòtiques franceses, cos molt ornamentat que serveix per a crear una divisió a l'interior de les naus'; *limfopatia*, 'malaltia dels vasos o dels ganglis limfàtics'; *occidentalisme*, 'moviment reformador rus que es desenvolupà en temps del tsar Nicolau I de Rússia', 'afecció per la vida i la cultura dels pobles occidentals'.

7.2. «Diccionari general» i «l·listes de terminologia»

a) Ampliació o millora d'articles: acer (l'antic article, que abans feia així: «Varietat de ferro que conté un tant per cent de carboni combinat, capaç d'adquirir pel tremp una gran duresa i elasticitat», ha quedat convertit ara en un conjunt que, ultra una major exactitud en la definició, conté set subentrades tècniques de metal·lúrgia, que només enunciem: *acer bàsic*, *cementat o de cementació*, *d'emmotllament*, *dolç*, *especial*, *inoxidable* i *ràpid*; tant en una versió com en l'altra, l'article s'acaba amb dues acepcions figurades); *àcid* (la diferència entre l'article de Fabra i el d'aquest diccionari és espectacular, tant perquè ara hom hi ha concentrat definicions que abans es repartien entre els diversos noms dels àcids, entrats independentment, com perquè les definicions hi han atès un volum considerable d'informació: l'espai que hi dedicava Fabra és amb prou feines el 6 % del que hom hi ha donat al nou diccionari); *carbó* (en química, indústria química, ciència forestal, art, bolets); *eix* (en enginyeria, geologia, matemàtiques); *pla* (en geometria, geologia, física general, obres públiques, art, topografia, arquitectura, astronomia, filologia, política, sociologia, geologia, mineria, comunicació).

b) Inclusió de mots nous: *galvanostègia*, 'tècnica de recobriment de superfícies metàl·liques per electrodeposició d'un altre metall'; *maquinari*, 'conjunt d'elements físics d'un sistema informàtic, que generalment es compon d'una unitat central i de perifèrics'; *nefologia*, 'estudi dels núvols'; *oceanologia*, 'ciència que estudia els fenòmens físics, biològics i geològics dels mars'; *programari*, 'conjunt sistemàtic dels programes d'exploració i dels programes informàtics que serveixen per a aplicacions determinades'.

c) Notícia de termes no incorporats: *absintisme*, 'intoxicació produïda per begudes derivades del donzell, com l'absenta'; *anticoincidència*, 'no coincidència entre dos senyals, és a dir, coincidència entre un d'ells i el complement o negació de l'altre' (en electrònica); *autocodi*, 'codi que pretén simplificar la programació (per exemple, per a utilitzar macroinstruccions mnemòniques)' (en informàtica); *diseconomia*, 'en una empresa o una indústria, efecte negatiu d'una organització interna inadequada o de certs elements que li són estranys'; *evapotranspiració*, 'per a una àrea de terreny determinada, quantitat d'aigua que passa a l'atmosfera, suma de l'aigua evaporada pel sòl i de la transpirada per les plantes que hi ha'; *elastància*, 'magnitud igual a la inversa de la capacitat' (en enginyeria elèctrica).

7.3. «Diccionari de la llengua comuna» i «vocabulari dialectal»

a) Ampliació o millora d'articles: d'una manera global cal assenyalar que els pocs termes dialectals que abans duien les marques *d.* ('dialectalisme'), *reg.* ('regional') o *ant.* ('antic') ara les han perdudes. (Recordem que Fabra ja consignava, com a generals, mots d'extensió reduïda, del tipus *granera*.) Altrament, el nou diccionari presenta diversos casos de mots que, tot essent usats pertot arreu, ara són incrementats amb acepcions pròpies de certes regions, com els següents: *aspre* (s'hi afegeix 'camp de secà', de la Garrotxa i l'Empordà); *coll*, 'depressió en una carena' (també 'turó', del Camp de Tarragona i de Mallorca); *desar* (a més, 'endreçar, posar ordre en un lloc', del balearic); *esportellar* (s'incrementa amb 'trencar la vora (d'un recipient)', del valencià);

orc (accepció nova: 'esquerp', del parlar nord-occidental); *ribera* (que, de més a més, ara també significa 'riu, corrent d'aigua', d'Osona i el Ripollès).

b) Inclusió de mots nous: *alficòs*, 'varietat de cogombre (*Cucumis flexuosus*)' (provinent del valencià); *antera*, 'andana' (del nord-occidental); *botijós*, 'balbucient' (del valencià); *bromeig*, 'broma lleugera, poc espessa' (proposat des d'Osona i el Ripollès); *cirereta*, 'bitxo' (de la Garrotxa i l'Empordà); *eixaviuro*, 'esternut' (d'Osona i el Ripollès); *potó*, 'peüllà' (del baleàric); *trempó*, 'amanida feta de tomàtiga, ceba i pebrot verd tallats a trossos petits i altres ingredients secundaris' (del baleàric).

c) Notícia de dialectalismes no incorporats (per tal com no s'hi acompleixen alguns dels criteris d'acceptació): *afondir*, 'fer més fondo' (del valencià); *agranyó*, 'aranyoner' (del baleàric); *bisarda*, 'basarda' (d'Osona i el Ripollès); *fotracada*, 'quantitat desmesurada de qualsevol cosa' (del valencià); *guitarra*, 'guitarra' (del baleàric); *mangrana*, 'magrana' (del nord-occidental).

7.4. Diccionari de la llengua pròpia i inventari d'estrangerismes

a) Estrangerismes adaptats. Fa temps que el diccionari enregistra mots provinents de llengües estrangeres en forma ja anostrada. En la present edició, tots els estrangerismes que hom ja considera convertits en mots catalans i, per tant, amb tractament gramatical i ortogràfic propis de la llengua catalana (com en l'obtenció del femení o del plural o en les regles d'accentuació), han perdut la marca d'estrangerisme i manquen d'informació d'origen. Exemples: *buquet* (francès, *bouquet*), 'aroma que exhala un vi'; *casset* (francès, *cassette*), 'estoig que conté una cinta magnètica enrotllada destinada a l'enregistrament i a la reproducció de sons', 'magnetòfon de casset'; *esmòquing* (anglès, *smoking*), 'jaqueta masculina de cerimònia, generalment negra, amb el coll i les solapes de seda', 'vestit masculí que consta d'un esmòquing, uns pantalons enrivetats de seda i una armilla'; *esquaix* (anglès, *squash*), 'esport en què dos contrincants competeixen llançant una pilota amb una raqueta contra les parets de la pista'; *gasoil* (anglès, *gasoil*), 'líquid inflamable, incolor o lleugerament groguenc, que s'obté en la destil·lació del petroli i és usat com a carburant i com a combustible'. No cal dir que tots aquests mots han passat a fondre's dins la massa enorme de vocables que havien anat enriquint el lèxic català sense pertànyer-hi originàriament, que conviuen amb els rigorosament genuïns i que només solen identificar els professionals de la història de la llengua i del vocabulari.

b) Estrangerismes no adaptats. Al diccionari també trobem un altre grup d'estrangerismes, no pas menys nombrós, constituït pels que mantenen l'estructura i la grafia de la llengua de la qual provenen i que resten al marge de la flexió catalana de gènere i nombre i de les regles d'accentuació. Gairebé sempre això passa per una de les dues raons següents: 1) perquè són d'incorporació encara recent, o 2) perquè presenten certes dificultats (gràfiques, fonètiques, gramaticals o fins i tot d'identificació de significat). En ambdós casos la Secció Filològica, tot i fer-los lloc al diccionari, ha jutjat més prudent de deixar passar un cert temps abans d'adaptar-los a les normes de funcionament de la llengua. Exemples: *apartheid* (afrikaans), 'sistema oficial de segregació racial de les poblacions no blanques vigent a la República de Sud-àfrica fins a l'any 1991'; *fondue* (francès), 'plat d'origen suís fet amb formatge barrejat amb vi blanc' (i *fondue de carn*, etc.); *jeep* (anglès), 'vehicle tot terreny emprat per l'exèrcit

dels Estats Units d'Amèrica durant la Segona Guerra Mundial', 'vehicle tot terreny'; *kiwi* (a través de l'anglès), 'actinídia', 'fruit d'aquesta planta' (i nom de diversos ocells exòtics); *leitmotiv* (alemany), 'tema central i recur-rent d'una obra, especialment en literatura i música'; *single* (anglès), 'disc fonogràfic amb un enregistrament de menys de cinc minuts a cada cara'. Mentrestant, s'ha produït un auge espectacular en les relacions internacionals a tot el món, que ha posat en circulació innumerable mots d'altres llengües, especialment anglesos, els quals, en el nostre cas, impregnen enunciats escrits i orals de la llengua catalana. La Secció Filològica, abans de procedir a cap incorporació, s'assegurarà bé sobre la conveniència, sobre la viabilitat i sobre la durabilitat d'aquestes possibles noves peces de la lexicografia.

c) Estrangerismes no incorporats. L'adaptació sembla que és el destí de tots els manlleus acceptats, a mesura que s'aniran consolidant. Ara bé, davant l'allau de tants mots forasters, en no poques ocasions ha semblat més aconsellable d'esperar, abans d'acceptar-los, fins a veure si la gent els assimila o els rebutja, sobretot en casos que no semblen de necessitat urgent. Alguns exemples d'estrangerismes ara no incorporats (cadascun per una raó que ha semblat prou consistent): *bàrman* (anglès), 'persona que prepara i serveix les begudes en un bar'; *boîte* (francès), 'local tancat i generalment petit, que funciona normalment a la nit, on es pot ballar i on hi ha actuacions de cantants, humoristes, números de varietats, etc.'; *esnifar* (anglès, *sniff*), 'inhalar droga en pols pel nas'; *planning* (anglès), 'planificació'; *staff* (anglès), 'equip de persones amb altes funcions d'assessorament a la direcció d'una empresa'; *western* (anglès), 'gènere cinematogràfic ambientat a l'Oest americà'.

7.5. «Diccionari de la llengua pura» i «repertori de barbarismes»

a) Precedents i consideracions. Aquest és un dels capítols més delicats de la lexicografia catalana. I no ho és avui, sinó segles ha. Fins a començos del segle XVI, el comerç recíproc de mots entre el català i el castellà es feia en ambdues direccions, com és normal entre llengües que es relacionen (i que així es procuren un enriquiment mutu en els vocabularis respectius). Però, a partir d'aleshores, llur contacte igualitari havent-se tomat tracte de preeminència a favor del castellà, el català ha viscut condicionat per una forta pressió que el duia incessantment a admetre mots de la llengua veïna. La pressió refermà al segle XVIII (amb la pèrdua de les institucions, que féu del català «la llengua baixa») i al segle XIX (amb la difusió de la cultura general, vehiculada a través del castellà). Des de l'inici de la vintena centúria, ja amb consciència del problema, sorgiren actituds de defensa de la puresa de la llengua, les quals es traduïren en nombrosos vocabularis de barbarismes.

De totes maneres, als autors d'aquests vocabularis se'ls escapava que amplis sectors terminològics estaven plens de frases no catalanes, per raó que s'havien creat en plena època de supeditació del català al castellà. Podríem esmentar-ne copiosos exemples; sense moure'ns del llenguatge administratiu, recordem les expressions «fer una *instància*», «convocar unes *oposicions*», o «la *jubilació* és als setanta anys», les quals, si les accions que expressen s'haguessin forjat fora de l'únic marc administratiu imperant, segurament s'haurien dit amb altres mots. Com és natural, avui no hi ha ningú que pretengui de desterrar mostres com aquestes, que, al capdavant, han esdevingut peces de l'Administració catalana.

b) Els castellanismes en el diccionari. Tampoc ningú no pensa que s'hagin d'esborrar de la llengua castellanismes que el diccionari de 1932 ja introduí, sense cap nota de forasteria, en sinonímia amb els mots tradicionals catalans corresponents, com *marfil* (que volia dir el mateix que *vori*) o *surra* (al costat de l'equivalent *natjada*). Ambdós casos han provocat sengles diferències de registre, per les quals les solucions genuïnes passen a ésser pròpies d'un nivell més elevat, però amb resultats ben diferents: *vori* és realment força usat (en medis cultes de joieria, decoració, etc.), mentre que *natjada* pràcticament ha deixat d'emprar-se (perquè no s'adiu amb la situació de tensió psicològica inherent a l'alludit càstig corporal).

En principi, el present diccionari manté els castellanismes que ja figuraven a les edicions de 1932, 1954 i següents, tant si ja no s'hi feia constar llur condició de forasters (exemples: *guerrilla*, *marfil*, *maroma*, *melindro*, *natilla*, *surra*), com si hi eren senyalats amb la marca de cast. (exemples: *camarilla*, *empleat*, *mulato*, *pandero*, *patilla*, *periquito*). En la present edició l'indicador de castellanisme no figura en cap dels dos casos.

c) Inclusió de castellanismes nous. Ja es comprèn que el costat més problemàtic de la qüestió és el que es refereix a la incorporació de castellanismes vius en els nostres dies i emprats correntment. Ens trobem entre dos extrems, tots dos inaplicables: 1) tancar hermèticament la porta i no introduir al diccionari cap mot foraster (seria la solució més còmoda, la més justificable; ara bé, atesos els condicionaments de la llengua d'avui, apartaria el lèxic sancionat en el diccionari del que es fa servir en el llenguatge més habitual, fins al punt de fer-ne dos vocabularis paral·lels; certament, això només ocorreria en unes poques dotzenes de mots, als quals, però, hom donaria un alt valor significatiu); 2) obrir indiscriminadament la porta a tots els castellanismes que pul·lulen en l'ús quotidià de la llengua, sota el pretext del realisme, de la necessitat de no perdre per al català aquells per als quals aquest és la «segona llengua», etc. (seria un veritable suïcidi; si bé de moment només es tractaria de dues o tres dotzenes de mots, la carrera no tindria aturador i afermarien el procés de substitució en què el català es troba implicat de prop de tres-cents anys ençà).

Una vegada més, s'imposa d'emprendre coratjosament el camí de les solucions equilibrades, àdhuc assumint que aquest camí és una franja molt ampla, on es pot fer de més i de menys, i que, per tant, no és fàcil d'encertar a trobar-hi la solució més justa i més útil. Hi és necessari un estudi particular de cada cas. A propòsit, se sol dir que el criteri de Pompeu Fabra i, amb ell, el de la Secció Filològica, era d'abstenir-se d'incorporar una paraula provinent del castellà si la llengua ja tenia un sinònim genuí que feia innecessària aquella incorporació. Això és cert, en principi; però no sempre ha estat observat.

Vegem-ne un parell de mostres: el diccionari de 1932 no contenia els mots *alabar* ni *candent*, castellanismes provats, per tal com la llengua ja posseïa *lloar* i *roent*, respectivament, catalans de soca-rel; i bé, malgrat la norma esmentada, Fabra o la Secció Filològica (en un cas o en l'altre) acabaren incorporant al diccionari normatiu tots dos mots forasters: *candent* ja figura a l'addenda de la mateixa edició de 1932 (per obra del mateix Fabra, doncs) i ha estat confirmat a les edicions posteriors; pel que fa a *alabar*, no es troba a les edicions de 1932 ni de 1954, però fou introduït per la Secció pocs anys més tard (com consta en un dels fulls solts —el núm. 3, datat el maig de 1963— amb què l'Institut donava a conèixer els seus acords sobre modificacions al

diccionari); no cal dir que tampoc *alabar* ja no se n'ha mogut. Dono aquests detalls perquè palesen que Pompeu Fabra i la Secció Filològica s'atenien sobretot als resultats que derivaven d'un estudi monogràfic en cada cas. En suma, ells ens mostraren que, si els dos extrems presentats abans (tancar hermèticament la porta o obrir-la indiscriminadament) eren inaplicables, calia cercar, amb totes les precaucions, un amesurat terme mitjà.

Aquesta ha estat la norma per la qual la Secció Filològica s'ha guiat en els seus debats sobre l'admissió o el refús de nous castellanismes. Els dos criteris que hi han pesat més han estat l'històric (antiguitat de la documentació de cada mot en qüestió) i el geogràfic (extensió dels seus usos en el domini lingüístic). Procedint així, ara han quedat incorporats un cert nombre de castellanismes al diccionari de la llengua, tant pel que fa a mots nous com a noves accepcions de mots que ja hi existien. Heus-en ací deu mostres: *banyador* (accepció: 'vestit de bany'); *bodegó*, 'natura morta'; *caldo*, 'brou'; *cuidar* (accepcions: 'tenir cura (d'algú o d'alguna cosa)', 'ocupar-se'); *curar* (accepció: 'guarir'); *entregar*, 'lliurar'; *guapo*, 'bell, bonic'; *llaga*, 'nafra, úlcera'; *monyo*, 'lligat de cabells de forma arrodonida que se subjecta al clatell o bé al damunt, al darrere o als costats del cap'; *quartos* (en plural), 'diners' (i en sentit figurat: «M'has acabat els quartos!»).

d) Notícia de castellanismes no incorporats. La Secció Filològica ha hagut de consagrar molt de temps a estudiar les possibilitats de reconèixer nombrosos castellanismes com a paraules pròpies de la llengua catalana. Aplicant els dos criteris (històric i geogràfic) esmentats al punt anterior (pels quals n'hi havia que adquirien aquesta categoria), sempre en quedaven exclosos una bona munió. Eren mots emprats per certs escriptors, o apareguts en escrits de circumstàncies, o vius en determinades contrades, o habitualment emprats en el llenguatge corrent, o extrets de llistats de neologismes que surten als mitjans de comunicació de massa, o proposats per alguns dels professionals que s'hi dediquen. N'hi havia que figuraven al diccionari d'Alcover i Moll, que sempre aportava elements de judici a les discussions. En això que segueix em limito a transcriure uns quants exemples de mots que continuen al marge del diccionari normatiu. Heus-los ací: *alfombra* (perquè ja tenim *catifa*), *calentador* (per *escalfador*), *camilla* (per *baiard*, *llitera*), *carpa* (per *tendal*, *envelat*), *fiambrera* (per *carmanyola*), *nòvio* (per *promès*, *xicot*), *recado* (per *encàrrec*, *gestió*), *tonto* (per *babau*, *beneit*).

8. CARACTERÍSTIQUES MATERIALS

He començat la introducció tot constatant que la publicació d'aquest diccionari ha estat precedida d'una expectació poc corrent i de la impressió que es tracta d'una novetat remarcable (començ del paràgraf 1). Tots desitgem fermament que tals sentiments siguin canalitzats per les voluntats i per les circumstàncies vers una acceptació general i efectiva de l'obra. *General*, en el sentit que es difongui pertot arreu; *efectiva*, que tothom s'acostumi a fer-la servir.

Com ho deia aleshores, en rigor aquest diccionari no és sinó la fase actual d'una empresa lexicogràfica concebuda i iniciada a partir de l'any 1911, al si de l'Institut d'Estudis Catalans; una etapa més, la quarta segons els meus comptes, del seu diccionari (paràgraf 4). És forçós, doncs, que, en aquesta edició d'avui, com en les

altres, també en sigui enormement deutor. Però també, com a fruit de la situació actual, no és menys forçós que s'hi acusin canvis remarcables. En això que segueix procurarem de mostrar, d'una banda, en quins aspectes continuem la factura del diccionari anterior i, de l'altra, fins a quin punt hi hem introduït innovacions remarcables.

Una fidelitat activa a tot el que ens ha precedit en la matèria del diccionari no solament no exclouïa d'esforçar-nos per millorar-lo, sinó que ens ho exigia. Tanmateix, per les raons dites abans (paràgraf 4), els obligats esforços tenien un terme inexorable: s'havia de refer el diccionari en dos anys. Fins aleshores, les Oficines Lexicogràfiques es movien en el quadre de llurs modestos recursos personals i materials: recollien i ordenaven els acords presos per la Secció Filològica, a la qual, al seu torn, fornien dades amb vista a estudis ulteriors. Prova de llur activitat són els apèndixs a les diverses edicions del diccionari, a partir de la de 1954 (paràgraf 3) i els *Documents de la Secció Filològica* (I, 1990; II, 1992). Tanmateix, perquè en sortís una eventual refosa del diccionari, calia que passessin encara uns quants anys.

De sobte, les coses canviaren. La Secció Filològica es veié compel·lida a fer allò que altrament ja s'havia anat convertint en el seu gran projecte, però que no se sentia capaç de dur a terme, si doncs no es modificaven els condicionaments de la seva actuació (com ha quedat explicat al paràgraf 4). I bé, sota els nous condicionaments fixats, tindríem enllestit, d'una reelaboració de l'obra, tot allò que fos factible en un termini de dos anys. Conclusió important, que el lector ha de tenir present en tot moment: en relació amb les edicions anteriors del diccionari, hi hem introduït les modificacions que la Secció Filològica ha acordat explícitament i formalment de fer-hi (i que detallarem en això que segueix). Si no, totes les seves altres característiques han romàs intocades, de manera que aquestes conserven la fesomia que en rigor data de 1932.

Almenys l'estat lexicogràfic obtingut amb la versió actual manifesta prou eloqüentment tant la meta que hom volia aconseguir com els principis que es tractava d'aplicar-hi. Tothom convindrà que la primera mesura que calia adoptar implicava un doble procés: 1) agafar el diccionari, esbocinar-lo en les innombrables peces que el constituïen (entrades, subentrades i accepcions), i 2) tornar-ne a bastir sistemàticament el conjunt, ara d'acord amb els mètodes de la lexicografia actual. Doncs bé, d'aquesta primera mesura, les Oficines Lexicogràfiques reeixiren en el procés d'esmicolament; gràcies a això fou constituïda la base de dades amb la qual s'ha pogut operar per a la reelaboració del diccionari. Aquest corpus, incessantment posat al dia, serà la penyora de garantia per a reedicions posteriors de l'obra. En canvi, no ha estat possible d'escometre el procés constructiu que hauria culminat en un diccionari nou des de tots els punts de vista. Per això deia que les novetats d'aquest diccionari són les que la Secció Filològica ha assumit com a contribució pròpia. La resta, fidel a la trajectòria del diccionari de l'Institut, hi ha quedat inalterada.

Ben mirat, però, aquesta edició, malgrat el pes que hi té, com dic, la tradició d'un diccionari que data de 1932, representa un salt ben considerable respecte a les seves etapes precedents, especialment per dues circumstàncies: 1) el temps escolat, ja que mai, entre les diverses etapes de la seva història, no hi havia hagut tanta distància en anys com hi ha entre les dues darreres (més de quaranta anys, entre 1954 i 1995), i 2) l'empenta que s'hi ha pogut donar amb la incorporació d'un gran nombre de persones que, en tots els nivells, han col·laborat a fer realitat el projecte (paràgraf 4). El resultat

és que s'hi han pogut introduir una sèrie de modificacions considerables, que n'han afectat radicalment la fesomia. Són les següents:

1. Com a providència prèvia, la constitució de la base de dades de què acabo de parlar.
2. Hom ha tendit a reduir les divergències pel que fa a d'altres diccionaris, amb el fi d'aconseguir una certa homogeneïtat en la que podríem anomenar «política lexicogràfica» de la llengua.
3. Un increment considerable en el nombre d'entrades, sobretot en certs camps temàtics (ciències, economia, política, etc.) i també en dialectalismes i mots regionals, estrangerismes i altres mots no genuïns.
4. En el contingut d'abundoses definicions, hom ha cedit a ampliar-les amb informacions de caràcter enciclopèdic i cultural, sense anar-hi tampoc massa enllà. Tanmateix, es pot parlar amb justesa d'una actualització del diccionari de les etapes anteriors.
5. S'han suprimit algunes marques, respecte a les edicions anteriors; ací subratllo la desaparició de *d.* i de *reg.* (que indicaven 'dialectal' i 'regional', respectivament), per tal com es considera que els mots tenen el rang que tenen, amb independència de llur àmbit geogràfic (només en casos de termes molt locals, la definició comença així: «En algunes contrades...»).
6. En el to de les definicions, hem procedit a moltes desconnotacions, en benefici de llur objectivitat; això afecta força paraules de significació política i religiosa o que havien estat definides amb una visió masculista; així mateix hem llevat anacronismes en bon nombre d'exemples (com quan hi sortien els preus de les coses, avui irrisoris per irreal).
7. En els casos de dobles entrades (del tipus *darrere/darrera*, etc.), s'han suprimit les que en limitaven l'extensió geogràfica, en benefici de les correctes des del punt de vista etimològic (*darrere*, etc.). En d'altres casos comparables, s'han mantingut totes dues formes o la qüestió ha quedat en estudi, amb la intenció de resoldre-la en noves edicions.
8. El sistema tradicional del diccionari, pel qual es fa patent el valor d'un verb transitiu al·ludint al mot que fa de complement directe posant-lo entre parèntesis, ha estat objecte d'una revisió acurada, amb el fi d'evitar que la representació del complement afecti la significació del verb que es defineix, limitant-la o desfigurant-la; cf. *cantar*: «Produir sons musicals (d'una composició musical) per mitjà de la veu».
9. En les definicions que comencen per un subjecte seguit d'un infinitiu, no rares, bé que poc abundants (com *regalar*: «Un cos deixar córrer [...] un líquid»), hem adoptat el sistema de separar el subjecte i l'infinitiu mitjançant una coma (que virtualment ja existia quan hi constaven més d'un subjecte, com en *colrar*: «El sol, la intempèrie, emmorenir la pell»). Així s'evitaran ambigüitats com la de *renillar*: «Cridar el cavall» (que també podia entendre's que «algú crida el cavall»), i que ara ha quedat: «El cavall, cridar».
10. Sovint ha estat suprimida la forma abreujada *etc.* ('etcètera') que cloïa moltes definicions, deixant-les obertes d'una manera falsa o artificial, en benefici de llur exactitud.
11. Han estat introduïdes importants regulacions gràfiques, en aplicació d'acords presos per la Secció Filològica pensant en el nou diccionari, com són l'ús del guionet i la *e* protètica en mots originàriament iniciats per una *s* seguida de consonant.

12. Per raons etimològiques òbvies, ha estat modificada la grafia d'un bon seguit de mots, com *eixavuirar* (per l'anterior *eixabuirar*), *eixermar* (per *eixarmar*, 'netejar d'esbarzers'), *enrevenxinar-se* (per *enravenxinar-se*), *rivet* (per *ribet*), etc.

Atès que la preparació d'aquesta represa del diccionari s'ha hagut de fer en un període de dos anys d'activitat intensa, és obvi que no podíem escometre la confecció de tot un diccionari *ex novo* ni la sistematització del seu text original tot sencer. A desgrat d'aquesta situació, tant la dotzena d'innovacions que acabo de reportar, com l'elevat nombre de noves entrades i accepcions, com, encara, l'eixamplament de les definicions (assenyalades al paràgraf 7), en fan un corpus lèxic de la llengua que s'allunya notablement de les darreres edicions de la tercera etapa.

Nogensmenys, resten nombrosos aspectes que ara no han pogut ésser atesos. Sens dubte el més important és la manca de numeració de les accepcions; aquestes, com ocorre des de la primera edició de Pompeu Fabra (1932), són separades per barres verticals (pleca doble o pleca simple), de manera que, en casos de remissió d'un article a una accepció numerada d'un altre article, no hi ha més remei que anar comptant els espais de text separats per pleques si volem identificar l'accepció a què es fa referència. També encara hi han quedat, contra la nostra voluntat i per manca de temps, bon nombre d'adjectius que són definits amb la fórmula «Dit de...» (per més que hem pogut rectificar-ho en molts d'altres adjectius), o la sistematització de totes les definicions que figuraven a les edicions anteriors, o la introducció d'exemples per a cada accepció. Però ja no cal donar més indicacions: com ho hem dit reiteradament, tot allò que no siguin les dotze innovacions exposades, continua presentat d'acord amb la manera tradicional d'aquest diccionari.

9. L'AVENIR

A propòsit de les característiques materials d'aquest nou diccionari (paràgraf 8), he assenyalat un primer objectiu aconseguit: el fet d'haver buidat el diccionari de Fabra per establir una base de dades, amb la qual s'ha pogut endegar la present edició. En efecte, a desgrat de la novetat metodològica, la provinença vària i múltiple de les aportacions i sobretot les presses amb què ha calgut treballar, la base de dades ja ha tingut, de moment, una funció fonamental: n'ha sortit la versió que el lector té a les mans. Però, d'ara endavant, les Oficines Lexicogràfiques, mitjançant una tasca incessant de poliment, de correcció i d'ampliació, i interpretant les orientacions i les decisions de la Secció Filològica i de la seva Comissió de Lexicografia, tindran al dia tot aquest tresor valuós, de manera que sense contratemps l'Institut d'Estudis Catalans podrà anar satisfent les necessitats d'un públic que s'endevina expectatiu i exigent.

Els aspectes que suara hem presentat com a mancances de la present edició (paràgraf 8) seran objecte d'especial atenció per a emplenar buits, adreçar anormalitats i completar informacions. Tot fa creure, doncs, que la quarta etapa del diccionari de l'Institut té assegurada una vida útil i eficaç.

Hi ha més, emperò. Ja hem vist (paràgraf 2) que, cap a la fi dels anys vint, la idea de la Secció Filològica era de preparar una mena de doble diccionari: un gran corpus

lexicogràfic, per al qual hom tenia entre mans l'arreplega exhaustiva de dades, però que ja aleshores es veia irrealitzable, i un segon diccionari, extret del gran corpus, el «diccionari general» (que fou l'únic que es convertí en realitat l'any 1932). Pompeu Fabra i els seus col·laboradors pensaven, doncs, en un gran «corpus lexicogràfic» (malgrat que aleshores aquest nom encara no estava en circulació). Hi pensaven quan el projecte, desconegut el món de la informàtica, fàcilment podia tornar-se una quimera (i de fet, per ben diverses raons, quimera es tornà, a despit dels milers de fitxes que fins avui reposen a la seu de l'Institut). I bé, d'una manera molt diferent, però coincidint amb l'objectiu últim d'aquella gent que ja hi somniava fa setanta anys, l'Institut d'aquesta fi de segle farà que aquell objectiu no es quedi sense atènyer. Més ben dit: no ho farà, ja ho està fent.

Em refereixo al programa de recerca Diccionari del Català Contemporani, programa que es proposa la constitució d'un *corpus textual*, que l'Institut d'Estudis Catalans té en curs de 1983 ençà. El dirigeix Joaquim Rafel. Ara no n'haig de donar detalls, però sí un breu resum global. Aquesta empresa permetrà de completar, amb un important segon element, el futur de l'obra lexicogràfica de l'Institut, la qual, tossudament tant com dificultosament, va apropant-se vers el coronament d'una trajectòria centenària.

Aquest corpus —que es troba ja en un estat de constitució molt avançat— s'acostarà als cinquanta-cinc milions de mots del text, provinents d'escrits literaris i no literaris, produïts entre 1833 i els nostres dies i recollits mitjançant una selecció calculada d'unitats o peces redactades (en el temps, en l'espai i en els gèneres). La grandiosa abundor de dades així obtingudes, llur objectivitat i els extensos contextos que rodegen cada mot fan d'aquest tresor una immensa pedrera, de la qual poden extreure's còmodament notícies febaents, freqüències d'ús, matisos de significació, referències a registres i altres informacions interessants. En suma, tot allò que es necessita per a confeccionar un diccionari, amb la seguretat que no hi poden sorgir desviacions materials ni valoracions subjectives. Efectivament, no poques vegades hi hem recorregut ja ara, per verificar certs aspectes del present diccionari o per pouar-ne exemples que n'il·lustrin les definicions.

Potser sí, doncs, que un dia, certament encara llunyà, hom podrà pensar en un diccionari de la llengua catalana moderna, elaborat partint d'un conjunt colossal de peces soltes, segons els plantejaments actuals de la lexicografia, amb independència quant als mètodes i sense servituds respecte a una obra anterior, de manera que considerar-se'n hereu no sigui un llast, sinó un honor. Un honor, tanmateix, que, per imperatiu moral, s'interferirà en aquella tasca objectiva, fent-la connotada d'història, de civisme i de cohesió patriòtica. Així s'iniciaria una cinquena etapa en l'obra lexicogràfica de l'Institut. Tanmateix, com insinuo, hauran de passar bastants d'anys abans que una empresa així arribi a bon port.

Mentrestant, continuarà existint aquest diccionari que el lector té a les mans. No serà, com mestre Fabra ho pressentia, el canemàs de l'altre diccionari que acabem d'esbossar; més aviat en rebrà l'influx objectivador d'avaluacions i rectificador d'interpretacions. La llengua catalana tindrà, això sí, els dos diccionaris: l'un, el «general»; l'altre, l'«exhaustiu». Els altres dos objectius de Fabra (el vocabulari de la llengua antiga i el dels parlars dialectals), que a hores d'ara ja han quedat satisfets prou dignament amb el *Diccionari Aguiló*, el *Diccionari català-valencià-balear* (d'Alcover i Moll) i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (de Joan Coromines), es

veuran completats (ultra possibles noves realitzacions, que ara són difícils de preveure), amb l'*Atles lingüístic del domini català* (de Joan Veny i col·laboradors, ja molt madur), sense comptar els lèxics de textos editats, tesis doctorals i monografies especialitzades, que ací no puc esmentar en detall.

Per la meua banda, faig vots perquè un membre conspicu de l'Institut d'Estudis Catalans, en una situació semblant a la meua d'avui, pugui fer, al moment escaient, un balanç serè i objectiu d'un segle íntegre de lexicografia catalana dins el món de l'Institut, però de tal manera que, superats aspectes afectius o sentimentals, per serenor i per objectivitat es vegi obligat a qualificar-lo de copiós i de positiu.

Antoni M. Badia i Margarit
President de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans
Barcelona, 1 d'abril de 1995